

Egypt's State Prize for Literature for *Hārūt wa-Mārūt* ("Hārūt and Mārūt"), a play based on a story from the Qur'an. He also wrote several novels, the most famous of which are *Wā-Islāmāh* ("Alas for Islam," 1960)—a tale of Tīmūr Lang's invasions in the eighth/fourteenth century, which was made into a famous film in 1961—and *al-Thā'ir al-aḥmar* ("The red rebel").

BIBLIOGRAPHY

TRANSLATIONS

Marvin A. Carlson (ed.), *The Arab Oedipus. Four plays from Egypt and Syria*, New York 2005; A. A. Bakathir, *The ring. Three moral plays*, trans. Yasien Mohamed, London 1995.

STUDIES

Muḥammad Abū Bakr Ḥamīd (ed.), *Alī Aḥmad Bā Kathīr fī Mir'āt 'Aṣrihi*, Cairo 1991; M. M. Badawi, *Modern Arabic drama in Egypt* (Cambridge 1987), 112–29; 'Alī l-Rā'ī, *al-Masrah fī l-waṭan al-'Arabī* (Kuwait 1980), 140–4; Paul Starkey, Bākathīr, 'Alī Aḥmad, *EAL*, 1:128–9.

DINA AMIN

Bābak

Bābak (d. 223/838) was the leader of a major Khurramī revolt in early 'Abbāsīd Iran. The son of an Aramean peddler from Iraq and an Azerbaijani village woman, he grew up as a Muslim under the name of al-Ḥasan; his two brothers also bore Muslim names. Initially he worked for Arab warlords in the Tabriz region in Azerbaijan, first as a cowherd, later as a groom, but eventually he found employment with Jāwīdhān, the leader of a native cult society, who converted him to Khurramism. Bābak eventually succeeded to his position, claiming that Jāwīdhān's spirit had passed into him. It was probably at this time that he adopted his Persian name,

Pāpak. He also claimed to be "the spirit of the prophets" and divine.

Jāwīdhān's Khurramī organisation was centred in the mountains of Badhdh, some 145 kilometres northeast of Ardabil, where Bābak was ensconced during his revolt, but it drew members from further afield as well and was connected with Khurramīs in Mesopotamia (in Bet Qardwaye, south of Lake Urmīya, they eventually accepted Bābak as their leader) and the Jībāl. No rebellious intentions are recorded for Jāwīdhān, who died in a feud with a rival cult society, and it is not known whether he or Bābak were in charge in 192/807–8 and after, when the Khurramī revolts in the Jībāl, which had begun in 192/807, triggered uprisings in Azerbaijan as well. In 201/816–7, however, Bābak led his followers into revolt by organising massacres of the local Muslims. The Muslims in Azerbaijan were overwhelmingly Arab and Arabised colonists who had moved in from the time of al-Manṣūr (r. 136–58/754–75) onwards and started a general landgrab, some as magnates with government backing, others as brigands and other strongmen, known as *ṣa'ālīk*. Bābak lived his entire life on the domains of one such magnate family, the Azdī Rawwādids, who controlled the region from Tabriz to Badhdh. The victims of the colonisation were local landlords, such as 'Iṣma al-Kurdī, ousted from Marand by an Arab of *ṣu'lūk* origin, as well as local peasants, who handed over their lands to Arab magnates in return for protection, thereby reducing themselves to sharecroppers. When Jāwīdhān's widow, speaking of "the evil of the Arabs," prophesied that Bābak would slay the tyrants and elevate the lowly, she undoubtedly meant that he would reverse the native position vis-à-vis the colonists. Bābak duly called himself "the avenging guide" (*al-hādī al-muntaqīm*).

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

20 ARA 2011

020042 BABEK MAYIS 1995
3718679

‘AZİZ (Husayn Qasim al-).
المزیز (حسین قاسم) - البابیة أو انتفاضة الشعب الاذربيجاني ضد الخلافة
العباسية / حسین قاسم المزیز. - بیروت: دار الفارابی، [1974] (بیروت: مطبعة الرکبی).
-349p. -[3]f. de pl. -[3]dépl.: cartes; 24cm.
[8° 02a. I818

"Babakiya (A1-)..." -Thèse: Doctorat: Histoire:
Univ. de Moscou: 1966. -1974, d'après le catalogue
de Byblos. -Acq. 75-6556. -Br.
Ba'bak al-Hurrāmī. -- Azerbaïdjan.
Révolte. 816-837. 816-837.

MADE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Babek (ve doltrini)

31 OCAK 1994

E. G. Brown
A. Lit. Hist. of Persia,
I. 323-330.

BÂBEK EL HAREMÎ

J

956.3013
HUD. M

Tarihul Umumi'l İslamiyye - 196 vd.

891.59

Babek el-Hurremi
Makdisi, el-Bed 6/114

2837. Nafisi, Sa'îd: Azərbaïjən gəhrəmanı Babək Hür-
rəmdin / Sâid Nâfisi. - Bakı : Elm [u. a.], 1990. - 127 S. : Ill.
- (Sânin torpağın, sânin tarihini, sânin halgyn)
Einheitssacht.: Bâbak i hurrām-dîn (aserbaidşan.). - In-
halt: Über Bâbak. - Parallelsacht.: Geroj Azerbajdzana Ba-
bek Churramdin. - In kyrill. Schrift, - Aus d. Pers. übers.
ISBN 5-8066-0318-0 10 E 43

BABEK

MADE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

89-930537
Micro-Şabûri, Âli.
fiche Bâbak, hamâsah-yi milli / Âli Şabûri. --
89/ Çâp-ı 3. -- Tabriz ; Intişârât-ı Dâvarizh :
59435 Markaz-i paksh, Intişârât-ı Bihrang,
2537 [1978 or 1979]
58 p. ; 21 cm.
Poems.
In Persian; romanized record.

31 OCAK 1994

351
Babek el-Haremi
Hurremi

Hemedani, Tesbit, II, 340, 395

Babek. (v. 122) / 838

020043 BABEKIYYE
فتنة بابك الخرمي واثارها على الدولة العباسية / محمد
سالم بن شديد العوفي -- ماجستير -- جامعة الامام محمد بن
سعود الاسلاميه - العلوم الاجتماعيه - التاريخ ، 1398هـ.

MADE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

8017 MÉLIKOFF, I. Notes turco-
caucasiennes: Bâbek le Hurrami et
Seyyid Battâl. Rev. de Kartvéologie
13-14 (1962), pp. 72-81

Seyyid Battal Gari
Babele Hurremi

11 OCAK 1994

Babek

Enver M. Şerifgil

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
c.2, s.7, sf.85, Ağustos 1980

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

020042 BABEK

91-933421

Micro- Najmī, Nāṣir.
fiche Qiyām-i Bābak-i Khurram Dīn / ta'rif va
91/ nigārişh-i Nāṣir Najmī. -- Chāp-1 l. --
59025 Tihṛān : Kānūn-i Ma'rifat, [13]68 [1989]
100 p. ; 24 cm.
In Persian; romanized record.
Includes bibliographical references (p. 98)
(On the life and uprising of Bābak Khurramī,
a 9th century commander from Azerbaijan, Iran,
against the Abbasides)

03 ARALIK 1993

11 MART 1997

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

FLÜGEL, G. Bābak, seine Abstammung und
erstes Auftreten. ZDMG 23 (1869), 531-542.

(18)

- Babek

FLÜGEL, G. Bābak [Bābak], seine Abstammung
und erstes Auftreten. ZDMG 23 (1869),
pp. 531-542.

06 AGUSTOS 1991

251. LAURENT, J. *L'Arménie entre Byzance et l'Islam depuis la conquête arabe jusqu'en 886*, nouvelle édition revue et mise à jour par M. Canard. *Lisbonne*, Librairie Bertrand, 1980, in 4°, 758 p. + 1 carte. *Armenian Library of the Calouste Gulbenkian Foundation*.

Cette thèse évoque la révolte de Babek (pp. 357-64), en fournissant des extraits des sources arabes traduites en français, (pp. 365-77): Ibn al-Nadīm, Dīnawarī, Muṭahhar al-Maqḍīsī, Mas'ūdī, ainsi que (pp. 475-674) les chroniqueurs (Ya'qūbī, Ṭabarī) et les géographes (Ibn al-Faqīh al-Hamadhanī, al-Iṣṭakhrī, Ibn Ḥawqal, al-Muqaddasī, Ibn Khurdādhbih, al-Balādhurī). Une seule source arménienne, Movsēs Kaṭankatuac'i: *Histoire des Albanians du caucase*, Livre III, chap. 19 (a) est traduite (pp. 377-81), mais elle «révolutionne» nos connaissances sur le mouvement de Bābak. Ainsi, les non arabisants disposent de matériaux accessibles en français, que nous avons déjà exploités, en thèse de 3e Cycle sur: *la révolte de Bābak le Khurramite...* (soutenue en 1975, à l'Université de Paris-I), qui paraîtra à la Librairie orientaliste P. Geuthner. 1982.

M. Re.

BĀBEK

ABC, III, 138

BL, II, 1163

ML, II, 29

TA, V, 10

22 OCAK 1991

10 OCAK 1996

020042
BABEK
-HÜRRİYET
KİTAPHANESİ
6391. Dürī, Qaḥṭān 'Abd-ar-Raḥmān ad-. Al-Ḥarakāt al-haddāma fi'l-islām: ar-Rawandīya - al-Bābakiya / Qaḥṭān 'Abd-ar-Raḥmān ad-Dürī. - Ṭab'a 1. - Bagdād: Dār as-Su'ūn at-Taḥfīya al-'Ammā, 1989. - 237 S. - (Ḥai'at kitābat at-tārīḥ : Dirāsāt tārīḥiya)
Inhalt: Islamfremde Strömungen in frühislam. Zeit: Rāwandīya u. Bābakiya u. ihr Aufstand gegen d. arab. Kalifat im 6. und 9. Jh. - In arab. Schrift, arab. 30 A 14034

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

081467 HÜRREMIYYE
020042 BABEK

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Micro- Bākhṭarī, Hūshang.
fiche Qiyām-i Bābak : namāyishnāmah-i tārīkhī /
89/ Hūshang Bākhṭarī. -- [Tehran?]: Intishārāt-i
85846 Rūz, [198-?] 168 p. ; 22 cm.
Cancel: Play.
89/ In Persian; romanized record.
82837 (Historical play based on the life of Bābak
Khurramī, 9th cent., a contemporary of al-
Ma'mūn, Caliph, 786-833)

89-931395

16 ARALIK 1993

-BABEK

Bākhṭarī, Hūshang.
Qiyām-i Bābak : namāyishnāmah-i tārīkhī /
Hūshang Bākhṭarī. -- [Tehran?]: Intishārāt-i
Rūz, [198-?] 168 p. ; 22 cm.
Play.
In Persian; romanized record.
220.001R (pbk.)
(Historical play based on the life of
Bābak Khurramī, 9th cent., a contemporary of
al-Ma'mūn, Caliph, 786-833)

87-931305

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

X-BABEK
HÜRREMIYYE

Najmī, Nāṣir.
Bābak-i Khurram Dīn va surkh 'alam'hā /
niwīshah-i Nāṣir Najmī. -- Chāp-1 l. --
[Tehran]: Intishārāt-i Adīb, 1368 [1989 or
1990] 282 p. ; 21 cm.
In Persian; romanized record.
Cover title: Qiyām-i Māzyār va Bābak Khurram
Dīn, nahṡar-i surkh 'alam'hā-yi Māzandarān.
Includes bibliographical references (p. 280-
281)
1100.001R (\$8.94 U.S.)
(On the movements of Bābak Khurramī, 9th
cent., and Māzyār against the Abbasides in
Iran; a historical study)

91-933634

27 OLAN 1986

2197. Nağmī, Nāṣir: bābak-i hurrām-dīn (wa surh-'alam'hā) / niwīshā-i Nāṣir Nağmī. -- Čāp 1. -- [Tihṛān]: Intiṣārāt-i Adīb, 1368 h.š. -- 282 S.
Inhalt: Historischer Roman. -- In arab. Schr., pers. 32 A 4137

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

BĀBEK

al-'Azīz, Husayn Qāsim.
al-Bābakiyah, aw, Intiqādat al-sha'b al-Adhar-
bayjānī didda al-khilāfah al-'Abbāsīyah / Husayn
Qāsim al-'Azīz. -- Bagdad : Maktabat al-Nahdah,
1966.
349 p., (6) fold. leaves : maps (some col.) ; 25 cm.
Added t.p.: Babekiy-vosstanie azerbaidzhanskogo naroda
protiv abbasidskogo Khalifata.
Thesis--Moscow.
Arabic
I. Title. II. Title: Intiqādat al-sha'b al-Adharbayjānī didda
al-khilāfah al-'Abbāsīyah. nef 10-11806

NJP

11 OCAK 1994

-HÜRREMIYYE
X-BABEK

Micro- Bargushād, Jalāl.
fiche Bābak / niwīshah-i Jalāl Bargushād ; tarj-
90/ mah-'i Kitāb Inzābī va Raḥīm Ra'īs'āyī. -- Chāp-1
58890 l. -- Tihṛān : Intishārāt-i Nigāh, 1363 [1984
or 1985] 510 p. ; 23 cm.
Novel.
In Persian; romanized record.
Translated from Azerbaijani?
(Historical novel based on the life of Babak
Khurramī, 9th cent., a contemporary of al-
Ma'mūn, Caliph, 786-833)

90-930736

7661 OCAK 1996

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

نهاية الأرب

في

فنون الأدب

Bābek : 247 - 249

تأليف

شهاب الدين أحمد بن عبد الوهاب النويري

٦٧٧ - ٥٧٣٣

الجزء الثاني والعشرون

٢٤٧

مراجعة

إبراهيم مصطفى

مصحح

عبد الجبار عبد العال السحيني

١٤٠٤ هـ - ١٩٨٤ م

وكان المعتصم يأمره بإعطاء المغنى والنديم فلا يتفقد الفضل ذلك ، فنقل على المعتصم ، وكان له مضحك اسمه إبراهيم ، فأمر له المعتصم بمال فلم يعطه الفضل ، فدأب المعتصم يوما إبراهيم فقال له إبراهيم : والله لا أفلحت ، فضحك وقال : وهل يبق من الفلاح شيء لم أدركه بعد الخلافة ؟ فقال : أنظن أنك أفلحت ! لا والله - مالك من الخلافة إلا اسمها ، والله ما يجاوز أمرك أذنيك - إنما الخلافة الفضل . فقال : وأى أمر لم يتفقد ؟ فقال : أمرت لي من شهرين بكذا وكذا فلم أعط حبة ، فحقدتها المعتصم على الفضل ثم نكبه هو وأهل بيته في صفر من هذه السنة . وصير مكانه محمد بن عبد الملك الزيات فصار وزيرا وكاتباً .

وحج بالناس في هذه السنة صالح بن العباس بن محمد .

ودخلت سنة إحدى وعشرين ومائتين

حج بالناس في هذه السنة محمد بن داود بن عيسى بن موسى ، وكان فيها من محاربة بغا الكبير وبابك ما ذكره إن شاء الله تعالى .

ودخلت سنة اثنتين وعشرين ومائتين .

ذكر أخبار بابك الخرمي

وفتح البغد وأسر بابك وقتله .

كان ابتداء أمر بابك في سنة إحدى ومائتين في خلافة المأمون ، وتحرك في الجاويدانية - أصحاب جاويدان بن سهل صاحب البذل^(١) ، وادعى أن روح جاويدان حلت فيه ، وتفسير جاويدان : الدائم الباقي ، ومعنى خرم : الفرج ، والرجل منهم ينكح أمه وأخته وابنته - ولهذا يسمونه دين الفرج .

(١) قال باقر الحوي في معجم البلدان . البذل : بتشديد الدال المعجمة كورة بين أذربيجان وأران بها كان يخرج بابك الخرمي أيام المعتصم .

سبب ذلك أن المعتصم كان قد أكثر من الغلمان الأتراك ، وكانوا لا يزالون يرون الواحد منهم بعد الواحد قتيلاً ، وذلك أنهم كانوا جفاة يركبون الدواب فيركضونها في الشوارع . فيصدمون الرجل والمرأة والصبي فيأخذهم الأبناء عن دوابهم فيضربونهم . وربما هلك أحدهم ؛ ثم إن المعتصم ركب يوم عيد فقام إليه شيخ ، فقال له : يا أبا إسحاق لا جزاك الله عن الجوار خيرا ، جاورتنا وجنت بهؤلاء العلوج من غلمانك الأتراك ، فأسكنتهم بيتنا فأيتمت بهم صبياننا . وأرملت نساءنا وقتلت رجالنا - والمعتصم يسمع كلامه ، ولم ير رابكاً بعدها أبداً بل صلى العيد وسار إلى ناحية القاطول ولم يرجع إلى بغداد .

قال : ولما خرج المعتصم من بغداد استخلف بها ابنه الواثق ، وكان المعتصم قد اصطنع قوماً من أهل الحرف بمصر واستخدمهم وسماهم المغاربة . وجمع خلقاً من سمرقند وأشروسنة وفرغانة وسماهم الفراغنة . وكانوا من ثقافته فتركهم بعده بها .

وكان ابتداء العمارة بسامرا في سنة إحدى وعشرين ومائتين ، وبنيت في أسرع مدة وهي على شاطئ دجلة ، وقيل إنه أنفق على جامعها خمسمائة ألف دينار ، وانتقل إليها وجعلها مقر خلافته . وقيل إنه سماها بهذا الاسم لأنه لما انتقل إليها بمساركة سر كل منهم برؤيتها ، فسماها سر من رأى . ولما خرج المعتصم من بغداد نزل القاطول .

ذكر القبض على الفضل بن مروان بن أحمد بن عمارة الوزير

كان الفضل من البردكان وكان حسن الخط . فأنصل يحيى الجرمقاني كاتب المعتصم قبل خلافته ، فلما هلك الجرمقاني صار الفضل مكانه ، وتوجه مع المعتصم إلى الشام ومصر فحصل أموالاً كثيرة . فلما صار المعتصم خليفة صار له اسمها وللفضل معناها . واستولى على الدواوين كلها وكثر الأموال .

3

Azerbaijan

Bābak

Babek (020042)

Lesser Media or Azerbaijan is the eastern half of the Caucasus region. Today it is divided between the Iranian province of Azerbaijan and the Republic of Azerbaijan (formerly part of the Soviet Union), and both are Turkic speaking. In the past the entire region formed part of Iran, and Azeri (*ādhari*) then stood for an Iranian language grouped together with that of the Jibāl as 'Pahlavi', as we have seen.¹ It would probably be more correct to say that many different forms of Azeri were spoken, for as in so many mountainous regions there were marked differences from one valley to the next: 'seventy languages' were spoken around Ardabīl, as al-Muqaddasī roundly puts it.²

The Arab invasion of Azerbaijan began under 'Umar, in whose reign (13-23/634-44) the Arabs made a treaty with a local governor (*marzbān*) based at Ardabīl.³ There was little Arab colonisation for about a century thereafter, however, for having eliminated the Sasanian regime in the region, the Arabs found themselves confronted with the Khazars, a Turkic, tribal people in the south Russian steppe, with whom they vied for control of the region for most of the Umayyad period. Such settlement as there was in that period was overwhelmingly military. A garrison was established at Ardabīl and soldiers were settled in unidentified places under 'Uthmān and 'Alī;⁴ in the second half of the Umayyad period another military centre was established further north, at Bardha'a in Arrān (Albania), and Maslama settled 24,000 Syrians even further north, at Bāb al-abwāb (Derbend), for campaigns against the Khazars.⁵ But the

only Arabs who acquired land in Azerbaijan under the Umayyads seem to have been the Umayyads themselves, more precisely Marwān b. Muḥammad, the last Umayyad governor of the province (later Marwān II), to whom the locals would surrender land in return for protection.⁶ There is admittedly a report of an influx of Arab colonists in the time of 'Uthmān or 'Alī, but it almost certainly reflects confusion with the later influx in the 'Abbāsīd period, as will be seen.⁷ It was not until 119/737 that the backbone of the Khazars was broken by Marwān b. Muḥammad⁸ and, though sporadic invasions continued into the 'Abbāsīd period, this was when the Muslim colonisation of the region began. Some fifty years later the region was in a state of unrest, to flare into open revolt under Bābak.⁹

BĀBAK'S LIFE UNTIL THE REVOLT

Of Bābak's early life we have a vivid account by a certain Wāqīd b. 'Amr al-Tamīmī, who wrote an *Akhhbār Bābak*¹⁰ and who appears to have flourished at Ardabīl around the time of the revolt, or not long after.¹¹ According to him Bābak's mother was a village woman called Māhrū from the district of Mīmādh in the Ardabīl region; he does not identify her religious affiliation, but she is described as a member of the indigenous non-Muslim population (*'ulūjī*) in another source, in which her name is indecipherable.¹² Wāqīd tells us that she was one-eyed, presumably because there

⁶ BF, 329.15, 330.6; cf. *El*², s.v. 'Marwān II b. Muḥammad'.

⁷ See p. 52. Cf. the equally anachronistic report that when 'Alī's governor arrived in Azerbaijan he found that most of the local population 'had converted and recited the Qur'ān' (BF, 329.7f).

⁸ Cf. *El*², s.v. 'Khazars'.

⁹ For earlier syntheses see Sadighi, *Mouvements*, ch. 7; Nafīsī, *Bābak-i Khurramdīn*; Bahrāmīyān, 'Bābak-i Khurramdīn'.

¹⁰ It is cited in Ibn al-Nadīm, 406f. = II, 818ff., summarised in Maqdisī, VI, 114ff., and must also be the ultimate source of the account from Abū 'l-Ḥasan b. Sahl preserved in Persian in Abū 'l-Ma'ālī, 61ff., which diverges on some points and has some additional information. (Mélirkoff, *Abū Muslim*, 59, gives Wāqīd's work the title *Bābaknāma*, wrongly implying that it was in Persian.)

¹¹ He is presumably identical with the Wāqīd al-Ardabīlī who is cited as an authority on the conquest of Azerbaijan in BF, 325.-5, 329.10 and who must have flourished around the middle of the third/ninth century. Iskāfī, *Lutf al-tadbīr*, 36, tells a story about Bābak on the authority of one 'Amr b. Wāqīd al-Dimashqī, perhaps a son (or confused version) of the same man.

¹² Abū 'l-Ma'ālī, 61; Tab. iii, 1232. The indecipherable name is read as Barūmand by Rekaya, 'Ḥurram-Dīn', 40, and as *rūmiyya* by Laurent, *Arménie*, 637. Yūsofī, 'Bābak', takes Māhrū (moonface, 'belle') to be sarcastic.

¹ Cf. *Elr.*, s.v. 'Azerbaijan, vii' (Yarshater); Chapter. 2, p. 31.

² Muqaddasī, 375-3.

³ BF, 325f.

⁴ BF, 328.-5, 329.8.

⁵ BF, 205, 207; *El*², s.vv. 'Bāb al-Abwāb', 'Bardha'a'.

46-78

22 Mars 2015

MADE YAYINLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

It is not clear what happened to Bābā Ilyās after the violent quelling of the Bābā'ī insurrection. Ibn al-ʿIbrī states (p. 440) that he was captured and executed along with Bābā Ishāq; Köprülü argues, however, that he was pardoned by Sultan Ghiyāth al-Dīn (p. 178, n. 35).

The scholarly consensus maintains that the Bābā'ī uprising was informed in part by Shi'ī proclivities imported by Bābā Ilyās from Khurāsān and expressed in a Sufi framework. The objective of this insurrection was political in nature, namely the consolidation and amelioration of the situation of the Turkoman nomads in a new land through the establishment of a Turkoman state led by Sufi shaykhs (al-Shaybī, 2/335). After the quelling of the Bābā'ī movement, the companions of Bābā Ilyās left Sīwās, Tūqāt and Amasya for the town of Qırshahr (Kırşehir) in central Anatolia, the residence of Hājji Biktāsh Walī (Hacı Bektaş Veli); they settled around his *khāniqāh* and eventually the Bābā'ī order was assimilated into the Biktāshiyya (q.v. 'Bektashi Order') (Ra'īsniyā, 21). Other moderate Bābā'īs were spared during the general destruction of the movement, one of whom, Nūra (also known as Nūrī, Nūr al-Dīn) Şūfī, subsequently joined the Saljūq sultan's retinue; he married into the royal Saljūq house and was appointed to a governorship. Nūra Şūfī's son, Qarāmān, inherited his father's position and went on to found an independent Qarāmānid state in Anatolia, thereby finally realising the Turkoman quest for self-determination in the region (al-Shaybī, 2/336; Kramers, 2/748).

BIBLIOGRAPHY

Beldiceanu-Steinherr, Irène, 'La "révolte" des Baba'ī en 1240: Visait-elle vraiment le renversement du pouvoir seldjoukide?', *Turcica*, 30 (1998), 99–118; Cahen, Claude, 'Bābā'ī', *Etz*, vol. 1, pp. 843–844; Çelebi, Elvan, *Menākibu'l-kudsiyye fi menāsibi'l-ünsiyye: Baba Ilyas-ı Horasāni ve sülalesinin menkabevi tarihi*, ed. I.E. Erünsal and A.Y. Ocak (Istanbul, 1984); Ibn Bibi, Hısayn, *al-Awāmīr al-'Alā'iyya (el-Evāmīrū'l-'Alā'iyye fi'l-umūri'l-'Alā'iyye)*, ed. Adnan Sadik Erzi (Ankara, 1956); Ibn al-ʿIbrī (Gregory Bar

Hebraeus), *Ta'rikh mukhtasar al-duwal* (Beirut, 1958), see also *Makhtebhanuth zabhrīe*, Part 1. English and Syriac, tr. E.A. Wallis Budge (London, 1932); Köprülü, Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara, 1966), trans. by Gary Leiser and Robert Dankoff as *Early Mystics in Turkish Literature* (Abingdon, 2006); Kramers, J.H., 'Karamān-Oghlu', *EI*, vol. 2, pp. 748–752; Motika, Raoul, 'Junbish-i Bābā'iyyān dar Ānātūlī', trans. 'Abbās Zārī'ī Mihrwarz, *Kayhān-i farhangī*, 6, no. 6 (1989), pp. 12–13; Ocak, Ahmet Yaşar, *Baba'iler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslām-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, 2nd ed. (İstanbul: 1996); Ra'īsniyā, Raḥīm, *Badr al-Dīn, Mazdakī digar* (Tehran, 1361 Sh./1982); al-Shaybī, Kāmil Muştafā, *al-Şila bayn al-taşavvuf wa al-tashayyu'* (Beirut, 1982); Sibṭ b. al-Jawzī, Yūsuf, *Mabrāt al-zamān* (Hyderabad, 1952).

ALİ KARAM HAMEDANI
TR. MATTHEW MELVIN-KOUSHKI

Bābak Khurram-Dīn (d. Şafar 223/January 838), was the leader of the Khurramiyya revolt during the first part of the 3rd/9th century. Although he was extremely well-known, the scant information on his genealogy, beliefs and doctrines in primary sources makes it difficult to construct a unified picture of him. While the bias of early historians and chroniclers of the period somewhat diminishes the value of their writings, the diversity of perspectives and interpretations of this historical character is a reflection of how he has been represented across the centuries (for an overview of the sources, see Sadighi, 229–233).

EARLY LIFE

The most complete report on Bābak, which is no longer extant but was probably called *Akhbār Bābak*, comes from Wāqid b. 'Amr al-Tamīmī, who lived during the 4th/10th century and was responsible for collecting accounts related to him. It is this Wāqid that Ibn al-Nadīm and probably al-Maqdisī quoted in their works (Sadighi, 234). According to Wāqid, Bābak's father was an itinerant oil-seller from Ctesiphon (al-Madā'in), who settled in a village called Bilāl-Ābād, in the Maymadh region

جريدة الدراسات الإسلامية

في عصور العرب الزاهرة

Babek (6-10)

الجزء الرابع

السطر الثاني من رسائل

العصر العباسي الأول

وهو يحوي رسائل العباسيين من أول خلافة المنصور إلى استيلاء بني بويه على بغداد سنة ٣٣٤ هـ

تأليف

أحمد زكي صفوت

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul - Türkiye	
Kayıt No :	1012/101
Tasnif No :	25290

وكل كاتبة دار العلوم جامعة القاهرة

المكتبة العامة

- ٧ -

ولا يستعين في أحواله كلها إلا به، ويسأله أن يصلي على عبد عبده ورسوله وصفوته من عباده، الذي ارتضاه لنبوته، وابتعثه بوحيه، واختصه بكرامته، فأرسله بالحق شاهداً ومبشراً ونذيراً وداعياً إلى الله بإذنه وصيراً لاجراً منيراً، والحمد لله الذي أتونجه لأمير المؤمنين بصنعه، فيسر له أمره، وصدق له ظنه، وأنجح له طلبته، وأنفذ له حيلته، وبلغ له محبته، وأدرك المسلمون بأثرهم على يده، وقتل عدوهم، وأسكن روعهم^(١)، ورحم فاقمهم، وآسن وحشتم، فأصبحوا آمنين مطمئنين مقيمين في ديارهم، متمكدين في أوطانهم، بعد القتل والخوف والتشريد وطول العناء، وتتابع البلاء، متاً من الله عز وجل على أمير المؤمنين بما خصه به، وصنعا له فيما وفقه لطلبه، وكرامة زادها فيما أجرى على يده، فالحمد لله كثيراً كما هو أهله، ونرغب إلى الله في تمام نعمه، وداوم صنعه، وسع ما عنده بمنه وأعطاه.

ولا يعلم أمير المؤمنين - مع كثرة أعداء المسلمين، وتكفهم^(٢) إياه من أقطاره، والضمان التي في قلوبهم على أهله، وما يترصدونه من العداوة، وينظرون عليه من المكابدة، إذ كان هو الظاهر عليهم^(٣)، والآخذ منهم - عدواً كان أعظم بليته، ولا أجل خطباً، ولا أشد كلباً^(٤)، ولا أبلغ مكابدة، ولا أرمى بمكره، من هؤلاء الكفرة الذين يفرؤهم المسلمون، فيستعلون عليهم، ويضعون أيديهم حيث شاءوا منهم، ولا يقبلون لهم صلحاً، ولا يميلون معهم إلى مؤادعة، وإن كان لهم - على طول الأيام، وتصرف الحالات، وبعض ما يزال يكون من فوات ولاية الثغور - أدنى دولة من دولات الظفر، وخلسة من خلس الحرب، كان بما لهم من خوف الماقبة في ذلك منحصراً لما تعجلوا من سروره، وما يتوقمون من الدوار بعد، مكذراً لما وصل إليهم من قرحة.

(١) تكفهم: أحاطوا به.

(٢) أي فرعهم.

(٣) أي القالب لهم.

(٤) أي أشد.

- ٦ -

٢ - كتاب المعتصم إلى عبده الله بن طاهر

وروى صاحب المقدم الفريد قال:

كتب المعتصم إلى عبده الله بن طاهر:

« أعزز عليّ بأن أراك عليلاً فوددت أني مالك لسلامتي فكون تبقي سالماً بسلامتي هذا أخ لك يشككي ما تشككي وكذا الخليل إذا أحب خيلاً»^(١)
(المقدم الفريد ١: ٢٣٠)

٣ - كتاب المعتصم إلى الآفاق عند القبض على بابك الخرمي

وهذه نسخة كتاب كتب بها عن المعتصم، إلى ملوك الآفاق من المسلمين، عند

قبض الأفشين حيدر بن كاوس على بابك الخرمي^(٢)، وهي:

« أما بعد، فالحمد لله الذي جعل العاقبة لدينه، والعصمة لأوليائه، والعز لمن نصره، والفلاح^(٣) لمن أطاعه، والحق أن عرف حقه، وجعل دائرة السوء على من عصاه وصدف عنه^(٤)، ورغب عن ربوبيته، وابتغى إلهاً غيره، لا إله إلا هو وحده لا شريك له، يحمد أمير المؤمنين حمد من لا يعبد غيره، ولا يتوكل إلا عليه، ولا يفوض أمره إلا إليه، ولا يرجو الخير إلا من عنده، ولا يزيد إلا من سعة فضله،

(١) أقول: الظاهر أن المعتصم كتب إليه هذا الكتاب، قبل أن يبل الخلافة.

(٢) قدمنا لك في الجزء الثالث ما كان من أمر بابك الخرمي في خلافة المنصور (انظر ٤٤٤) فداوى

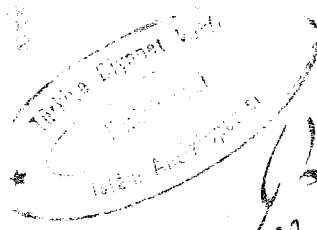
المعتصم الخلافة وجه لخر به سنة ٢٢٠ الأفشين التركي - وكان من أجل قواده - ونشبت بينه وبينه وقعت

وحروب، كانت خاتمتها أن فتح البذل - مدينة بابك - ودخلها المسلمون واستباحوها، وأسر الأفشين

بابك، وقدم به على المعتصم يسر من رأى، فقتل وصل بها سنة ٢٢٣ هـ.

(٣) الفلاح: الظفر والنور.

(٤) صدف عنه كشره: أعرض.

صَبْحُ الْأَعْيُنِ

في
صِنَاعَةِ الْإِنْسَانِ

Barbeh (387-391)

تأليف

أحمد بن علي القلقشندني

المتوفى ٨٢١ هجرية - ١٤١٨ ميلادية

Digitized by eSangari
Najaf

شَرَحَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ وَقَابَلَ تَصَوُّصَهُ

الدكتور يوسف علي طویل

دكتوراه دولة في الفلسفة والآداب من جامعة مدريد

الجزء السادس

- طبعت وقرئت على طبع دار الكتب المصرية
وكل المصادر الأخرى لتوضيح الكتاب.
- مقدمة باستدراكات وتصويبات وهوامش توضيحية.
- مستفيدة من الدراسات والأبحاث التي كتبت حول
هذا السفر القيس من مكتبتنا العربية.

دار الكتب الوطنية

بيروت - لبنان

صبح الاعشى ٣٨٧

ويقع التعدد فيها بحسب ما تقتضيه النعمة، وغالب ما يكون ثلاث مرات، وربما وقع التحميد في أول الكتاب وآخره.

وهذه نسخة كتاب من هذا النوع كتب بها عن المعتصم (١) إلى ملوك الأفاق من المسلمين عند قبض الأفشين على بابك (٢) ملك الروم، وهي:

أما بعد، فالحمد لله الذي جعل العاقبة لدينه، والعصمة لأوليائه، والعز لمن نصره، والفلاح لمن أطاعه، والحق لمن عرف حقه، وجعل دائرة السوء على من عصاه وصدف عنه، وزغب عن ربوبيته، وأبتغى إليها غيره. لا إله إلا هو وحده لا شريك له. يحمدُه أمير المؤمنين حمداً من لا يعبد غيره، ولا يتوكل إلا عليه، ولا يفوض أمره إلا إليه؛ ولا يرجو الخير إلا من عنده، والمزيد إلا من سعة فضله، ولا يستعين في أحواله كلها إلا به. ويسأله أن يصلي على محمد عبده ورسوله، وصدقته من عباده، الذي ارتضاه لنبوته، وأبتغته بوجهه وأختصه بكرامته، فأرسله بالحق شاهداً ومبشراً ونذيراً، وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً. والحمد لله الذي توجه لأمر المؤمنين بصنعه، فيسر له أمره، وصدق له ظنه، وأنجح له طلبته (٣)، وأنفذ له حيلته، وبلغ له محبته، وأدرك المسلمون بشارهم على يده، وقتل عدوهم، وأسكن روعتهم، ورحم فاقبتهم، وآس

(١) هو أمير المؤمنين محمد بن هارون المعتصم بن الرشيد. بويع بعد المأمون سنة ٢١٨ هـ كان ذا شجاعة وهمة، وكان يقال له «المشتم» لأنه ثامن خلفاء بني العباس، ومَلَكَ ثمانين سنين وثمانية أشهر، وقتل ثمانية أعداء، منهم بابك والأفشين. أنظر فوات الوفيات (ج ٤ ص ٤٨).
(٢) قبض الأفشين على بابك الخرمي سنة ٢٢٣ هـ، وأدخله دار المعتصم، فأمر المعتصم بضرب عنقه، وصلبه في الجانب الشرقي بين الجسرين. وكان الدين أسروا مع بابك، ثلاثة آلاف وثلثمائة وتسعة أناسي. وفي سنة ٢٢٥ هـ غضب المعتصم على الأفشين فعزله عن الحرس وحجبه، فمات في الحبس سنة ٢٢٦ هـ. فأخرجوه وصلبوه ثم ألقي وأحرق بالنار. أنظر الكامل في التاريخ (ج ٦ ص ٤٧٧ - ٤٧٨، ٤٧٩، ٥١٠، ٥١٦، ٥١٨) وتاريخ ابن خلدون (ج ٥ ص ٥٤٨ - ٥٥٦ - ٥٦٨ - ٥٧٢).

(٣) الطلبة، بفتح الطاء وكسر اللام وفتح الباء: ما طلبته من شيء.

الجزء السادس ٣٨٦

وترحالك، وكون الأفكار الشريفة موكلة بكل ما حمى من الروائع قلبك، وأعدب شربك، وأنت حقيق بمعرفة هذه الحال من طويته لك ونيته، ورأيه فيك وشفقتك، ورعاية مصلحتك منه بعين كاليه، ورُجوعه من المحافظة في حَقِّك إلى ألفه بالصفاء الحالية، وتلقي الرزية التي أرادها الله وقضاها، وأنفذ مشيئته فيها وأمضاها بالصبر المأمور به والاحتساب، والتسليم الموعود عليه بجزيل الثواب؛ علماً أن الأقدار لا تغالب، وغريمها لا يطالب، وإن الله تعالى إذ قال لنبيه ﷺ - وهو سيد البشر - ﴿ إِنَّكَ قَبِيْلٌ وَإِنَّهُمْ مَبْتُونٌ ﴾ (١) فلا سبيل لأحدٍ من خلقه إلى البقاء، ولا وجة للخلود في دار الفناء، ولا دافع لحكمه جلت عظمته فيما قدره من الأجال، وسبق في علمه من الروائع في دار الابتلاء والأحوال وما يزال التطلع واقعاً إلى وصول جوابك الدال على السئلة التي هي الأليق بك، والأدعى إلى حصول بُغيتك من قضاء الله وأدبك؛ لتخط الأنسة مع وصوله في رحالها، وتؤذن لصرف الغموم الجارية لأجلك بارتحالها..

هذه مناجاة أمير المؤمنين لك، أدام الله تأييدك! وأمتع بك! إن شاء الله تعالى، والسلام عليك ورحمة الله.

الأسلوب الثاني

(أن يكون الافتتاح بلفظ «أما بعد» وهو على نوعين)

النوع الأول

(أن يعقب البعدية « الحمد لله »؛ وهو على ضربين)

الضرب الأول

(أن يتعدد الحمد في أول الكتاب)

ويكون ذلك في الكتب المؤذنة بحصول نعمة ظاهرة كالفتوح ونحوها.

(١) سورة الزمر ٣٩، الآية ٣٠.

Mojmal (p. 33) Bābak claimed Ardašīr as his son, from fear of revealing his true lineage to the Parthians. The *Gorar* of Ṭa'ālebī (p. 474), however, tells us that Sāsān was an officer of Bābak and his son-in-law, but Sāsān died early so Ardašīr was raised by his grandfather Bābak who sent the boy to the court of Ardavān where he remained until Bābak died.

It is hardly possible to determine which version about Ardašīr's parentage is correct, but the suspicion that Ṭabarī simply assumes that Sāsān is the father of Bābak is great. In the great trilingual inscription of Šāpūr I at Naqš-e Rostam near Persepolis (ed. A. Maricq, *Syria* 35, 1958, pp. 318-19 [= *Classica et Orientalia*, Paris, 1965]). Sāsān is merely a lord (Parth. *hwtwy*) while Bābak is a king (*MLKA*), Greek *kúrios* and *basilēōs* respectively (Greek I.46, Mid. Pers. I. 25, Parth. I. 20). At the same time, the dynasty was called Sasanian, and not Babakian, as we see from the Paikuli inscription where the family or "seed of the Sasanians" is mentioned (ed. P. O. Skjærvø in H. Humbach and P. O. Skjærvø, *The Sasanian Inscription of Paikuli III/1*, Wiesbaden, 1983, p. 65 par. 80, Parth. I. 36, and pp. 122f.). Consequently, early in Sasanian rule Sāsān was considered the ancestor of the dynasty.

In any case Bābak was a local ruler in Fārs, with his capital at Istakhr (Eṣṭakr), who revolted against his Parthian overlord, probably in 205-06, as we may infer from a Mid. Pers. inscription on a pillar from Bīšāpūr (cf. R. Ghirshman, "Inscription du monument de Châpour Ier," *Revue des Arts Asiatiques* 10, 1937, pp. 123-29). As far as we know Bābak did not strike any coins, for those with his name on them, together with the name Ardašīr, were most probably issued by the latter (R. Göbl, *Sasanidische Numismatik*, Braunschweig, 1968, p. 42 and table I). Other than his name on coins and in later inscriptions, we have no contemporary sources on Bābak and are forced to rely on much later accounts, the most complete of which is the history of Ṭabarī (I, pp. 813ff.), presumably based for the most part on the lost *Xwadāy-nāmag*, or official history compiled under the Sasanians (see, e.g., M. Boyce in *HO I, IV: Iranistik II: Literatur*, Lief. 1, pp. 57ff.). According to Ṭabarī, Bābak was the ruler of Kīr (a district to the south of Istakhr on the edge of the salt lake, Baḳtagān). He continues that the wife of Sāsān, his father, called Rāmbehešt, was from the Bāzrangī (q.v.; Ar. al-Bāzranjī) family which ruled Fārs province, presumably as vassals of the Parthian rulers. Further, Sāsān became the director (*qayyem*) of the fire-temple in Istakhr which was called the fire-temple of Anāhīd. Bābak was born from Sāsān and Rāmbehešt. Bābak had long hair at his birth, a sign of future greatness. Later he followed his father Sāsān in rule and Ardašīr was his son. Ṭabarī continues that the king of Istakhr at the birth of Ardašīr was called Jūzehr (or Jozehr, Mid. Pers. *Gōcīhr*) of the family of Bāzrangī. When Ardašīr was seven years old Bābak asked Jūzehr who resided at that time in the town of Bayzā, northwest of Istakhr, to give him to the care of his eunuch Tīrē who was in charge of the town of Dārābjerd. After subduing several local lords Ardašīr

wrote to his father to revolt against Jūzehr, which he did and killed him. Then Bābak wrote to Ardavān (Artabanuš), his Parthian overlord, requesting permission to grant the crown of Jūzehr to Bābak's son Šāpūr. The Parthian ruler refused but Bābak died and his son Šāpūr succeeded him (see also E. Herzfeld, *Paikuli I*, Berlin, 1924, pp. 35-36).

This account by Ṭabarī is the most detailed we have about Bābak but we can not check its veracity. No coins attributed to Gōcīhr or to Bābak have been identified and the graffiti of a Sasanian prince on the wall of the Harem building, now the museum, at Persepolis, may or may not represent Bābak (see E. Schmidt, *Persepolis I*, Chicago, 1953, p. 258), but the style of clothes and crown, in any case, is very early Sasanian.

Bibliography: Given in the text. On the name see also E. Benveniste, *Titres et noms propres en iranien ancien*, Paris, 1966, p. 17, where it is suggested that Pāpakān should be interpreted as "(son) of Pāp," a name attested in Pahlavi and Armenian. More probably both Pāp and Pāpak formed the patronym Pāpakān.

(R. N. FRYE)

BĀBAK KORRAMĪ (d. Šafar, 223/January, 838), leader of the Korramdīnī or Korramī uprising in Azerbaijan in the early 3rd/9th century which engaged the forces of the caliph for twenty years before it was crushed in 222/837.

The fullest account of Bābak's career comes from a lost *Aḳbār Bābak* by Wāqed b. 'Amr Tamīmī, which is quoted in the *Fehrest* of Ebn al-Nadīm (ed. Flügel, pp. 406-07) and was probably used by Maqdesī (*Bad'* VI, pp. 114-18; see Sadighi, p. 234). Other accounts are less detailed and show variations.

The name Bābak is found in all the sources, but Mas'ūdī also says that "Bābak's name was Ḥasan" (*Morūj* VII, p. 130, ed. Pellat, IV, sec. 2814). The statements about his parentage and background are unclear and inconsistent, sometimes fantastic and incredible. His father's name is variously given as Merdas/Merdās (Sam'ānī, ed. Margoliouth, fol. 56a); 'Abd-Allāh, a native of Madā'en (*Fehrest*, p. 406); Maṭar, a vagabond (*men al-ṣa'ālīk*); Ṭabarī, III, p. 1232); and 'Amer b. Aḥad from the Sawād region who had gone to Ardabīl (Abu'l-Ma'ālī, chap. 5). According to Wāqed, however, 'Abd-Allāh, Bābak's father, was a cooking-oil vendor who had left his home town Madā'en for the Azerbaijan frontier zone and settled in the village of Belālābād in the Maymaḍ district. His mother, according to Faṣīḥ (I, p. 283), was a one-eyed woman named Māhrū from a village in a district belonging to Azerbaijan. On the one hand the stories about 'Abd-Allāh and Maṭar may imply that Bābak's father had an illicit relationship with this woman, but on the other hand Dīnavarī (p. 397) asserts: "What seems to us to be true and proven is that Bābak was a son of Moṭahhar, the son of Abū Moslem's daughter Fāṭema, and that the Fāṭemiya group of the Korramīs took their name from this Fāṭema, not from

Bābak (KUM)

- Wiarda, Edith A., Daniél D. Luria, (1998), "The Best Practice Company and Other Benchmarking Myths", **Quality Progress**, February, ss. 91-94.
- Wilkins, Maurice J., (2003), "Learning from Other Guy: Benchmarking and Best Practices", **Control Engineering**, January, ss. 33-39.
- Yücesoy, F. Meltem, "Benchmarking – Kıyaslama", <http://www.ytukyk.org.tr/arsiv/kariyerplanlama5.htm>, 18.10.2004
- Zairi, Mohamed, (1992), "The Art of Benchmarking: Using Customer Feedback to Establish a Performance Gap", **Total Quality Management**, Vol. 3, No. 2, ss. 177-188.
- Zairi, Mohamed, (1994), "Benchmarking: The Best Tool for Measuring Competitiveness", **Benchmarking for Quality Management & Technology**, Vol. 1, No. 1, ss. 11-24.

**ABBASİLER DÖNEMİNDE HURREMİYE MEZHEBİ VE
BABEK İSYANI**

Sebahattin ÇELİK*

ÖZET

Abbasi döneminde pek çok ayrılıkçı mezhep ortaya çıktı. Bunlardan IX. yüzyıla damgasını vuran Babek liderliğindeki Hurremiye Mezhebi oldu. 816 yılında Babek'in başlattığı isyan yayılarak Bağdat Hilafetini tehdit etmeye başladı. Halife Mutasım ünlü Türk asıllı kumandanı Afşin'i isyanı bastırmakla görevlendirdi. Afşin, 838 yılında isyanı kökünden kazıyarak Babek'i tutukladı. Babek, Samarra'da halkın önünde cellat tarafından başı kesilerek idam edildi.

Anahtar kelimeler: Hurremiye, Babek, Abbasi, Mutasım, Afşin

ABSTRACT

A lot of seperatist religious sect was seen in the period of Abbasi. one of them that influenced IX. century was the religious sect of Hurremiye which was Babek's leader. In 816 Babek's rebellion began to threaten the Caliphate of Bagdat. Caliph Mutasım , a Turkish commander was appointed as a leader for stopping Babek rebellion.in 838 He exterminated the rebellion. finally Babek was captured and executed.

Key words: Hurremiye, Babek, Abbasi, Mutasım, Afşin

MADDE YATIRILMIŞTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

D847

23 TEM 2008

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

YRD.DOÇ.DR. MEHMET AZİMLİ, 1968 yılında Konya'da doğdu. İlköğretimini Sille ilkokulunda orta öğretimini Konya İ.H.L.'de tamamladı. 1991'de Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1994'te *Abbasi Dönemi Şii Karakterli İsyanlar* adlı çalışmasıyla yüksek lisansını, 1999'da *Hatîfeliğin Kurumlaşması* adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 1991-98 yılları arasında Ordu-Uhubev İ.H.L.'de ve Konya-Karapınar İ.H.L.'de öğretmenlik yaptı. Hâlen, 1998'de araştırma görevlisi olarak girdiği Dicle Ü. İlahiyat Fakültesinde İslam Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak (Yrd.Doç.Dr.) çalışmakta olan Azimli evli ve iki çocuk babası olup İngilizce ve Arapça bilmektedir.

ilâhiyât

Araştırma-İnceleme 20

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Azimli
Abbasiler Dönemi Babek İsyanı

ISBN 975-6666-56-0

1. Baskı: Nisan 2004

© AVRASYA Yay. Rek. Mat. Eğt. ve Tur. Tic. Ltd. Şti.

Son Okuma: Mevlüt Özdemir
Dizin: Habib Köse
Dizgi: islâmiyât
Sayfa Düzeni: islâmiyât
Kapak: Nurullah Özbay
Baskı: Erek Ofset 0 (312) 342 31 01

ilâhiyât

Dr. Mediha Eldem Sokak 41/12 06420 Kızılay ANKARA
tel.: 0 (312) 433 24 65 tel. ve faks: 0 (312) 433 66 68
e-posta: islamiyat@islamiyatdergisi.com

ABBASİLER DÖNEMİ BABEK İSYANI

YRD.DOÇ.DR. MEHMET AZİMLİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi YAVUZ ARGIT BİLİMİ	
Dem.No.	122542
Tes.No.	356.3013

ANKARA 2004

7. EYLÜL 2005

79896

حسين قاسم العزيز

البابكية

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	79896
Tas. No:	297.65 AZI B

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
05 MART 2002

Author : Houseen Kasem Al Aziz
Title : AL Babikia
Al- Mada :P.C.
First Edition :year 2000
Copyright © Al- Mada

اسم المؤلف : حسين قاسم العزيز
عنوان الكتاب : البابكية
الناشر : المدى
الطبعة الأولى : سنة ٢٠٠٠
الحقوق محفوظة

دار مادة للنقافة والنشر

سوريا - دمشق صندوق بريد : ٨٢٧٢ أو ٧٣٦٦
تلفون : ٢٧٧٦٨٦٤ - ٢٣٢٢٢٧٥ - ٢٣٢٢٢٧٦ - فاكس : ٢٣٢٢٢٨٨

Al Mada Publishing Company F.K.A. Cyprus

Damascus - Syria , P.O.Box . : 8272 or 7366 .

Tel: 2776864 - 2322275 - 2322276 , Fax: 2322289

E - mail : al - madahouse @ net.sy : البريد الالكتروني

All rights reserved. No parts of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system , or transmitted in any form or by any means ; electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission, in writing, of the publisher.

DHA karesi çalıldı.
KAC

قیام با یک

Babek

نمایشنامه تاریخی

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	18765
Tasnif No:	891.5 BAH-K

هوشنگ باختر

Geyik

25 KASIM 1999

25 KASIM 1999
T.C. İSLAM DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

حركات الزنادقة الثورية كحركة الراوندية، والمقنع الكندي،
وبابك الخرمي.

ثم موقف الخلفاء العباسيين من الزنادقة.
وأما الباب الثالث: «الزندقة في العصر الحديث» فقد بحث

فيه:

نماذج من الزنادقة في العصر الحديث.

أثر الغزو الفكري في شيوع الزندقة.

نماذج من الزندقة في الثقافة والتشريع.

محاولات الزنادقة لإفساد الإسلام.

حكم الإسلام في الزنادقة.

كيف نحصن المجتمع الإسلامي من المنافقين والزنادقة.

أما الخاتمة فقد ذكر فيها ما توصل إليه من نتائج، ومنها:

- إن النفاق والزندقة ليسا إلا صورتين من صور الحرب التي يشنها

أعداء الإسلام على هذا الدين وأهله.

- إن أعداء الانسانية لا يخشون شيئاً كخشيتهم من الإسلام، لأنه

يدعو إلى المساواة، ويحارب الظلم والطغيان.

- إن بعض الدارسين من أبناء المسلمين في جامعات الكفار يتخذون

جسوراً لعبور الأفكار الضالة إلى بلاد المسلمين.

- ABBASILER

X - RİBĖK

- HÜRREMYE

- HUKAN'YA' el-HORİSÂNİ'Yİ

- KEYSANİYYE

- MÜNAFİK

- NİFAK

- ZİNOİK

٣٢ - ٣٢ - ١

اسم الرسالة : النفاق والزندقة وأثرهما في مواجهة الدعوة
الإسلامية قديماً وحديثاً. (ماجستير).
اعداد الطالب : عطية عتيق عبد الله الزهراني.
إشراف : الاستاذ محمد الغزالي.
تاريخ الرسالة : ١٣٩٩ هـ - ١٩٧٩ م.
مباحث الرسالة : تشمل الرسالة مقدمة وثلاثة أبواب وخاتمة.

ذكر في المقدمة الأسباب التي حملته على اختيار البحث.

أما الباب الأول: «النفاق والمنافقين» فقد بحث فيه:

النفاق لغةً وشرعاً.

متى ظهر النفاق.

أسباب النفاق النفسية والاجتماعية.

نماذج من مواقف المنافقين ضد الدعوة الإسلامية.

وأما الباب الثاني «الزندقة في العصر الأول» وبحث فيه:

الزندقة لغةً وشرعاً.

الفرق بين الزنديق والمنافق.

ظهور الزندقة.

أسباب انتشار الزندقة.

نماذج من الزنادقة.

29 OCAK 1993

MADDE PAINLANMIKTAR
SONRA BELEN ÇIKUMAN

versification and the use of obsolete words and colloquial language gives the *Ketāb-e anūsī* little literary merit. However, despite the disorderly chain of events recorded in it, it possesses incomparable value because of its content which can be divided as follows:

1. Description of the status of Iranian Jews from the years before 1022/1613 until the end of the reign of Shah 'Abbās I in 1038/1629. During this period the Jews of Iran were subjected to persecution and molestation. A number of their religious leaders were killed for refusing to convert to Islam. Bābā'ī also mentions some of the wars of Shah 'Abbās I with the Georgians, the foundation of the town of Farahābād by him in Māzandarān and the settling of the Georgian Jews and Christians there. He is corroborated in many details by his contemporaries, Eskandar Beg and, especially, Pietro della Valle. Bābā'ī speaks favorably of Shaikh Bahā' al-Dīn 'Amelī and Shah Šafī I, and praises the former's intercession on behalf of rescuing the Jews of Isfahan.
2. The molesting and forced conversion of the Jews from the years 1067/1656 to 1073/1662 during the reign of Shah 'Abbās II forms the most important part of the book. His narration is again confirmed by other sources such as the 'Abbās-nāma of 'Emād-al-Dīn Moḥammad Ṭāher b. Ḥosayn Khan Qazvīnī (*takallos*: Waḥīd) and the history of the Iranian Armenians by the Armenian priest Arakel of Tabrīz. The good will and intercession of Mollā Moḥsen Fayz Kāšānī on behalf of the Jews is also mentioned with respect.
3. Also of importance is the information concerning the population, professions, economic situation, and communal organization of the Jews in Iran, especially in Isfahan and Kāšān, as well as some historical events such as the coronation of Shah Šafī and the war on Qandahār during the reign of Shah 'Abbās II.

Bibliography: W. Bacher, "Les Juifs de Perse aux xviie et xviiie siècles d'après les chroniques poétiques de Babai b. Louf et de Babai b. Farhad," *Revue des études juives* 51, 1906, pp. 121-36, 265-79; 52, 1906, pp. 77-97, 234-71. V. B. Morozov, *An Introductory Study of the Kitāb-i Anūsī by Bābā'ī ibn Luṭf*, Ph.D. Dissertation, Harvard University, 1978. A. Netzer, *Montakab-e aš'ār-e fārsī az ātār-e yahūdīān-e Irān*, Tehran, 1352 Š./1973, introd., pp. 46-48, text pp. 298-302. Idem, "Persecution of Iranian Jewry in the 17th Century," *Pe'amin* 6, 1980, pp. 32-56 (in Hebrew). Idem, *Tārīk-e yahūd dar 'asr-e jadīd* (A history of the Jews in modern times), Tel Aviv, 1982, pp. 227-28.

(A. NETZER)

BĀBĀ'Ī BEN NŪRPEL, a rabbi (*ḥākām*) from Isfahan who, at the behest of Nāder Shah Afšār (r. 1148-60/1736-47), translated the Pentateuch and the Psalms of David from Hebrew into Persian. Three other rabbis helped him in the translation, which was begun in Rabī' II, 1153/May, 1740, and completed in Jomādā I, 1154/June, 1741. At the same time, eight Muslim mollahs and three European and five Armenian priests translated the Koran and the Gospels. The commission was

supervised by Mīrzā Moḥammad Mahdī Khan Monšī, the court historiographer and author of the *Tārīk-e jahāngošā-ye nāderī*. Finished translations were presented to Nāder Shah in Qazvīn in June, 1741, who, however, was not impressed.

There had been previous translations of the Jewish holy books into Persian, but Bābā'ī's translation is notable for the accuracy of the Persian equivalents of Hebrew words, which has made it the subject of study by linguists. Bābā'ī's introduction to the translation of the Psalms of David is unique, and sheds a certain amount of light on the teaching methods of Iranian Jewish schools in eighteenth-century Iran. He is not known to have written anything else.

Bibliography: J. P. Asmussen, "Einige Bemerkungen zu Baba ben Nuriel's Psalmenübersetzung," *Acta Orientalia* 30, 1966, pp. 15-24. M. Mahdī Ešfahānī, *Nesf jahān fī ta'rīf al-Esfahān*, ed. M. Sotūda, Tehran, 1340 Š./1961, p. 256. W. J. Fischel, "The Bible in Persian Translation," *Harvard Theological Review*, Cambridge 1952, pp. 33-42. G. Margoliouth, *Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum I*, London, 1899, pp. 120-21, nos. 159, 160, mss. Or. 4729 and Or. 2452. A. Netzer, *Montakab-e aš'ār-e fārsī az ātār-e yahūdīān-e Irān*, Tehran, 1352 Š./1973, introd. pp. 21-22.

(A. NETZER)

BĀBĀJĀ'Ī. See KURDISTAN TRIBES.

BĀBAK (Mid. Pers. Pāpak, Pābag), a ruler of Fārs at the beginning of the third century, father of Ardašīr (q.v.), the founder of the Sasanian dynasty. There are several traditions regarding the relationship of Bābak to Sāsān, who gave his name to the dynasty. One tradition, reported by Ṭabarī (I, p. 813) and other Islamic authors says that Bābak was the son of Sāsān, while another tradition found in the Middle Persian *Kār-nāmag ī Ardašīr Pābagān*, Ferdowsī's *Šāh-nāma*, and elsewhere claims that Bābak's daughter was given in marriage to Sāsān, a shepherd who had royal blood, and from this union Ardašīr was born. Variations of this theme occur in the *Bundahišn* (chap. 35, A232) where the genealogy of Ardašīr is given (*Artaxšahr ī Pābagān kē-š mād duxt ī Sāsān ī Weh-āfrīd*, etc.) "Ardašīr son of Bābak whose mother (was) the daughter of Sāsān son of Weh-āfrīd, etc.," and in Agathias (2.27.5), where Bābak is described as a shoemaker who allowed an itinerant soldier called Sāsān to sleep with his wife, from which Ardašīr was born. Later Bābak and Sāsān quarreled over the parentage of Ardašīr and then both agreed that the boy should be called the son of Bābak, but of the lineage of Sāsān.

Another version calls Ardašīr the son of the daughter of Bābak, for which reason he was called Ardašīr Bābakān. (For various quotations in New Persian sources see Dehḵodā s.v. Bābak.) According to the

Bābak (KLM)

خطيباً مفوهاً، يؤثر في عواطف جنده، فيندفعون بحماسة في المعارك لإدراك النصر على الرغم من قلة عددهم وكثرة أعدائهم. جمع في شخصه صفات التركي المقاتل إلى صفات المثقف الفارسي المتحضر، وكان يجيد كلتا اللغتين التركية والفارسية.

وجد بابر على رغم حروبه الكثيرة متسعاً من الوقت لتجميل عاصمته أغرة بالقصور والحمامات والحدائق والقنوات، ونظم البريد، وأولع بالتصوير وجمع عدداً من اللوحات التي رسمت في الهند قبل عهده. وكان بلاطه موئلاً العلماء الكبار، ولعل من أشهرهم المؤرخ الفارسي محمد خاوند صاحب كتاب «حبيب السير». وظلت لباير بعض الصفات التي ورثها عن أجداده التتر والمغول كالميل إلى تقتيل الأعداء والتفاخر بتكديس رؤوس القتلى على شكل منائر.

كان بابر فوق ذلك شاعراً نظم الشعر بالتركية والفارسية. وترك ديواناً بالشعر التركي. يعده بعض الباحثين ثاني اثنين في الشعر التركي في زمنه بعد الشاعر «أمير علي شيرنواي». كما وضع بابر كتاباً في علم العروض.

وتعد سيرته التي اشتهرت باسم «بابرنامه»، أعظم آثاره الأدبية، كتبها بالتركية بأسلوب ينم على تمكن صاحبها من الثقافة الإسلامية وآداب العربية والفارسية، ولم يذكر بابر متى بدأ بكتابتها. وقد ضاع أصلها التركي. ولكنها ترجمت إلى الفارسية وإلى بعض اللغات الأوروبية. وتدل ترجمتها على قيمتها التاريخية فضلاً عن قيمتها الأدبية.

مظهر شهاب

السلطين التيموريين.

لم يعد بابر يقاتل لتثبيت عرشه بعد معركة خانواه الفاصلة، وإنما لتوسيع رقعة ملكه، فعمد إلى انتزاع الحصون التي كان يعتصم بها بعض أمراء الهنادكة واحداً بعد آخر، وكان أهمها حصن «جندي» جنوب أغرة. ثم ولّى وجهه شطر الشرق، وكان اللودهيون قد اجتمعوا حول محمود أخي إبراهيم لودهي في إقليم بهار في أقصى الشرق. وبعد سلسلة من المعارك استطاع بابر القضاء على قوة الأفغان فجاؤوا إليه مستسلمين. وعقد معاهدة مع حاكم البنغال تنص على عدم اعتداء أحدهما على الآخر. ولكن حاكم البنغال لم يلتزم ببنود المعاهدة، وأخذ يؤوي عنده الأمراء اللودهيين. فكان ذلك مسوغاً لباير كي يزحف إلى البنغال ويلحقه بدولته، التي امتدت من كابل في الغرب إلى البنغال في الشرق، ومن سفوح الهيمالايا في الشمال إلى حصن جندي في الجنوب.

عاد بابر إلى عاصمته بعد هذه الحروب في (٩٣٥هـ/١٥٢٨م). وبدأت صحته تتدهور، ولكنه لم يلبث أن خرج منها إلى لاهور وفي نيته أن يعبر السند إلى أرض كابل، لدفع خطر الأوزبك الذي ظهر من جديد. ولكنه لم يقدر على متابعة الرحيل، فعاد إلى عاصمته، حيث اشتد عليه المرض وتوفي.

يُعد بابر من أقدر الحكام الذين تولوا العروش، لا في عصره فحسب وإنما في مختلف العصور. ويظهر ذلك بالمقابلة بين مبدأ حياته السياسية فتىً مطروداً من ملكه في فرغانة وكونه مؤسس دولة عمرت بعده قرنين ونيفاً. كان بابر جم النشاط سريع الحركة

إسماعيل الصفوي على الأوزبك، كما استولى على بخارى. ولكن الأوزبك تمكنوا ثانية من إخراجه من ماوراء النهر، وأخذوا يهددونه في مملكته الجديدة في كابل، مما جعله يفكر بالدخول إلى الهند، ومع نجاحه باسترجاع أغلب أجزاء ماوراء النهر بعد هزيمة الأوزبك أمام جيوش إسماعيل الصفوي، فقد شعر أن رعيته بدأت تكرهه لتحالفه مع الفرس، مما قوى عزمه على التوجه إلى الهند.

في الهند: كانت الفوضى تعم هذه البلاد في عهد إبراهيم لودهي، آخر حكام أسرة «لودهي» الأفغانية. وبدأت مقاطعات الهند تتفصل عن الحكومة المركزية. واستغل بابر الوضع. فقام أولاً بعدة غزوات استطلاعية لهذه البلاد. ثم تمكن في سنة (٩٣٢هـ/١٥٢٥م) من احتلال البنجاب ودخول عاصمته لاهور. وتقدم من هناك شرقاً إلى مدينة «باني تبت» شمال دهلي (دهلي اليوم) حيث انتصر على إبراهيم لودهي ودخل عاصمته دهلي. ثم تقدم إلى أغرة، فاتخذها عاصمة له، وتربع على عرشها وسط ترحيب السكان في ٢٩ رجب من العام نفسه (١٢ آب ١٥٢٥م).

ولم يستتب الأمر لباير في الهند يادئ بدءاً، فقد واجه ثورات أمراء المقاطعات، وكان عليه أن يخوض بمساعدة ابنه همايون معارك كثيرة للقضاء عليها. وكانت أهم هذه المعارك معركة «خانواه» التي واجه فيها الأمراء الهنادكة (الهنود غير المسلمين)، ومن انضم إليهم من أمراء اللودهيين، عند مشارف منطقة راجبوتانا المعقل الرئيسي للهنادكة (٩٣٣هـ/١٥٢٧م). وكان النصر فيها حليف بابر، الذي طار صيته بعدها في بلاد الهند. ورسخت أسس دولة

مراجع للاستزادة:

- محمد محمود الساداتي، تاريخ المسلمين في شبه القارة الهندية وحضارتهم، ج ٢ (القاهرة ١٩٥٩).

- جمال الدين الشيال، تاريخ دولة أباطرة المغول الإسلامية في الهند (الاسكندرية ١٩٦٧-١٩٦٨).

- BOUVAT (L.), L'empire mongol 2eme phase (Paris 1927).

بابك الخرمي

(...٢٢٢٣هـ/...٨٢٢٧م)

يصلون على روح واحدة، وأن الوحي لا ينقطع أبداً، ويرون أن كل ذي دين مصيب إذا كان راجي ثواب وخاشي عقاب، وأصل معتقدتهم

نشأت من طائفة الخرمية المزدكية. والخرمية فرق ونحل نشأت في خرم (ناحية بأربيل) تجمع على القول بالرجعة، وأن الرسل كلهم

بابك Babak اسم معرب من الفارسية Pápak، وهو صاحب الثورة الكبيرة (٢٠١-٢٢٢هـ) وزعيم الخرمية البابكية التي

миләлик, чанаг вә гарын бошлуғу шишлери, отураг иш вә с.) әмәлә кәлир. Адәтән, орта јашлы вә аһыл адамларда тәсадүф едилир. Б. кишиләрдә гадынларә нисбәтән чоһ олур. Ә л а м ә т л ә р и: дүз бағырсағын гуртара чағында ағры, көјнәмә, ганаһма вә с. Б. дүјүнләриндән ганаһма нәтиҗәсиндә анемија баш верә биләр. М у л и ч ә с и: хәстәлији төрәдән әсас сәбәби арадан галдырмаг, гәбиз олдуғда ишләтмә дәрманы, ималә, пәһриз, ағры олдуғда фәвварәли сојуг душ, ағры һалларда чәрраһи әмәлијјат.

Әд.: Клиник чәрраһлыг, Б. 1974; Ривкин В., Ли Капуллер Л. Л., Геморрой, М., 1976.

БАБАХАНОВ Абдулла Бабаханович (д. 8.2.1910, Дашкәнд)—әзбәк совет меймары. ССРИ халг меймары (1970). Проф. (1965). Орта Асија Меймарлыг Ин-туну битирмишдир (1933). Б., әсасән, мүлк биналарын ләйһәләрини вермишдир. Милли вә мүасир меймарлыг услубларынын вәһдәти Б.-ун јарадычылығына хасдыр. Б. 100-дән артыг бинанын, о чүмләдән, Шаһмәрдәндә (Һәмзәабәд) Һәмзә мөгбәрәсинин (1950) вә Гызыл әскәрләрин хатирәсинә учалдымыш һејкәл группунун (1967), Дүшәбәдә Лаһути ад. театрын (1954), Сәмәргәнддә Улугбег рәсадханасынын бәрһасынын (1962) вә с. ләйһәләрини мүәллифидир. Гырмазы Әмәк Бајрагы ордени, 2 башга орден, һәмчинин медалларла тәлтиф едилмишдир.

БАБАЧАЈ—Азәрб. ССР Кәдәбәј вә Шаһхор р-нларында чај. Зәјәм чајынын сағ голу. Уз. 26 см, һөвзәсинин саһ. 99 см². Кичик Гағгасын шм.-ш. јамачындан (1970 м һүнд.-дән) башланыр. Әсасән, јағыш вә јералты суларла гидаланыр. Сувармада истифадә олунур.

БАБАЧАН (Рәмз Бабачановун тәхәллүсү д. 21.12.1921, Дашкәнд)—әзбәк совет шаири, драматург. ССРИ Дөвләт мұкафаты лауреаты (1972). 1951 илдән Сов.ИКП үзү. Әзбәкстан Јазычылар Иттифагы Идарә һејәти сәдринин мүавини, Асија вә Африка јазычылары илә Әзбәкстан респ. алағ комитәсинин сәдриди. «Һәдјијә» (1940), «Гызыл көј гуршагы» (1949), «Севки сирләри» (1963), «Јени рұбаиләр» (1966) вә с. ше'р китабларынын, «Әзиз достлар» (1949), «Дирилик оју» (1969) вә с. поемаларын, «Әми вә әми ушағлары» (1960), «Гарачыны алдатмаг олмаз» (1964) пјесләринин мүәллифидир.

Әсәрләри: Дирилик сују, Б., 1975; Да, я—азнат. Стихи и поэма, М., 1973.

БАБАЧАНЈАН Амазасп Хачатурович (д. 18.2.1906, Шаһхор р-нунун Чардағлы к.)—зирәһли танк гошунлары Баш маршалы (1975), Совет Иттифагы Гәһрәманы (1944). 1928 илдән Сов.ИКП үзү. 1925 илдән Совет Ордусунда хидмәтдәдир. М. В. Фрунзе ад. Гәрби Академијаны (1942) вә Баш Гәраркаһ Академијасыны битирмишдир (1948). Совет—Финландија мұһарибәсиндә иштирак етмишдир

(1939—40). Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә полк, бригада, корпус командирини олмушдур. Москва вә Курск вурущмаларында, Сағсаһил Украјнасынын азад олунмасында, Висла—Одер, Берлин әмәлијјатларында вә с. вурущмаларда иштирак етмишдир. Механик-ләшдирилмиш 20-чи гвардија бригадасынын әмәлијјатларына бачарыгла рәһбәрлик етмиш, Днестр чајынын илк дөфә кечилмәсиндә бөјүк хидмәти олмушдур. 1949 илдән мөсул гәрби вәзифәләрдә ишләмиш, 1959—67 илләрдә Одесса Гәрби Даирәси гошунларынын команданы, 1967—69 илләрдә Р. Ј. Малиновски ад. Гәрби Академијанын рәиси олмуш, 1969 илдән Совет Ордусу Танк гошунларынын рәисидир. ССРИ Али Советинин (6—7-чи чағырыш) депутаты олмушдур. 3 дөфә Ленин ордени, Октјабр Ингилабы ордени, 4 Гырмазы Бајраг ордени, 1-чи вә 2-чи дәрәчәли Суворов орденләри, 1-чи дәрәчәли Кутузов ордени, 1-чи дәрәчәли Вәтән мұһарибәси ордени, 2 Гырмазы Улдуз ордени, 3-чү дәрәчәли «ССРИ Силаһы Гүввәләриндә Вәтәнә хидмәтинә көрә» ордени, хариҗи орденләр, һәмчинин медалларла тәлтиф едилмишдир.

БАБАЧАНЈАН Арно Арутјунович (д. 22.1.1921, Јереван)—әрмәни совет бәстәкары, пианочу. ССРИ халг артисти (1971). ССРИ Дөвләт мұкафаты лауреаты (1951). 1956 илдән Сов. ИКП үзү. Јереван (1947, бәстәкарлыг синфи үзрә) вә Москва (1948, фп. синфи үзрә) консерваторияларыны битирмишдир. Б.-ын мусиги дили мүасирлик дүјүмү, образлылыгы, экспрессивлији илә сәчијјәләнир. Фп. илә оркестр үчүн јаздыгы романтик руһлу «Гәһрәманыг балладасы» (1950) вә фп. триосунда (1952) бәстәкарын фәрди услуб хусусијјәтләри ајдын нәзәрә чарпыр. Б., һәмчинин ики фп. үчүн «Армәни рәисодијасы» (1950, А. Арутјунјан илә биркә), скрипка вә фп. үчүн соната (1959), виолончел илә оркестр үчүн концерт (1962), фп. үчүн «Алты лөвһә» (1965) вә с. әсәрләрин мүәллифидир. Б.-ын јарадычылығында кино мусигиси вә хусусилә маһны жанры әһәмијјәтли јер тутур. Б.-ын ССРИ халг артисти М. Магомајев илә сых јарадычылыг әлағәси онун маһныларынын популярлашмасында мүһүм рол ојнајыр. Классик бәстәкарларын, һәмчинин өз әсәрләринин ифаҗысы кими чыхыш едир. Педагожи фәалијјәт дә кестәрир (1950 илдән). Гырмазы Әмәк Бајрагы ордени вә медалларла тәлтиф олунмушдур.

БАББИТ —јатаг ичликләринин тәләкүлмәсиндә истифадә олунан галај вә гургушун әсаслы антифрикцион әринти. Б.-ин бәзи маркалары стибүм, мис, никел, арсен, кадмүм, теллур,

калсиум вә с. әләвә етмәклә алыныр (бах *Јатаг материаллары*). Б.-и 1839 илдә Америка алими И. Баббит иштирак етмишдир. Б. ашағы әрвәмә темп-руна (300—420°С), јакшы ујушма хассәсинә вә кичик сүртүмә әмсалына маликдир. Даһа мөсул говшағларда ишләјән јатағларын төкүлмәси үчүн *антифрикцион материаллардан* јүксәк өзүлүк вә сүртүмә әмсалынын минимал олмасы тәләб олундуғундан, галај әсаслы Б.-дән истифадә едилир. Автомобил мұһәррикләри, трактор, д.ј., нәгл. вә с. һәркәт васитәләри үчүн јүксәк темп-ра давамлы јатаг ичликләринин һазырланмасында исе гургушун әсаслы Б. ишләдилир.

БАБЕЗИОЗ, бабезиеллјоз— һејванларда ган паразитинин (бабезија, бабезиелла) төрәтдији хәстәлик. Һејвана отлаг кәнәләри васитәсилә кечир. Хәстә һејванын темп-ру јүксәлир (42°), нәбзи, тәнәффүсү сүрәтләнир. Илк күнләрдә иһсал, сонра гәбизлик, ганаазлыгы (анемија) мүшаһидә едилир. Сүдүн рәнки сары, бәзән гырмазымтыл, дады ачы олур; гојунлар бала салыр. Хәстәлик 4—8 күн давам едир. Хәстәлијә тутулмуш гарамалын 40%-и, даварын исе 80%-и тәләф олур. Профилактикасы: һејванларда вә отлагларда кәнәләр мәнв едилир. М у л и ч ә с и: акаприн, һемоспоридин вә с. препаратлар јакшы нәтиҗә верир.

Әд.: Шевцов А. А., Ветеринарная паразитология, М., 1965; Колаский Н. А., Бабезиозы. В кн.: Ветеринарная энциклопедия, т. 1, М., 1968.

БАБЕЛ Исаак Еммануилович (13.7.1894, Одесса—17.3.1941)—рус совет язчысы. Јәһуди аиләсиндә доғулмушдур. Илк һекајәләри 1916 илдә дәрч олунмушдур. 1920 илдә Биринчи Сувару Ордусыраларында дөјүшүш, «Сувару орду» (1926) китабындакы новеллаларда гызыл әскәр образыни јаратмышдир. «Одесса һекајәләри» (1931) китабынын, «Гүрүб» (1928), «Марија» (1935) пјесләринин вә с. әсәрләрини мүәллифидир. Б. новелла устасы кими танынмышдир.

Әсәри: Избранное, М., 1966. Әд.: Левин Ф. М., И. Бабель, М., 1972.

БАБӘК. Ба б ә к ә л-Х ү р р ә м и (тәгр. 795, башга мә'лумата көрә 798—14.3.838)—*Бабәк һәрәкәтинин* (816—38) рәһбәри; көркәмди Азәрб. сәркәрдәси вә сијаси хадими. Әрдебәл (Иран Азәрб.-ы) јакшылығындакы Биһалабад кәндә доғулмушдур. Бә'зи мүәллифләрә көрә ады һәсәндир. Б. ушаг икән јетим галмыш, 18 јашындакы феодалларын мал-гарасыны отармыш, сәнәткар јанында шакирд олмушдур. Халғынын ағыр һәјаты кәнч Б.-дә јерли зүлмкарларә вә әрәб истилячларына гаршы дәрин ифрәт ојатмышды. Хүррәмиләрә гошулан Б. *Чавиданын* өлүмүндән сонра Азәрб. халғынын әрәб истилячларына вә Хилафәтә гаршы азадлыг мұһарибәсинә башчылыг етмишдир.

Б.-ин рәһбәрлији илә хүррәмиләр 20 илдән чоһ јадели гәсбкарларә гаршы мүвәффәгијјәтлә мүбаризә апарарат, Хилафәтин 6 ордусуну дармадағын етмишдиләр. Хилафәтин јакшы силаһланмыш низам гошунларына башчылыг едән Јәһја ибн Мү'аз, Иса ибн Мәһәмәд, Зүрәјг ибн Әли, Әһмәд ибн әл-Чүнејд вә б. танынмыш әрәб сәркәрдә-

21 KASIM 1991

MƏDƏNİYYƏT YAYINLANDIQTAN
SONRA ÇEYRƏK DƏRƏCƏ

Babək Hərəkatı

(1976 - Babək)

522

БАБӘК ХӘРӘКАТЫ

ләрәи Б.-ә гаршы мұһарибәдә мәғлүб олмушлар. Әрәб ордусунун 6 мәшһур сәркәрдәси Б.-ни дәстәләри тәрәфиндән елдүрүлмүшдү. 830 илдә Б.-ни гошунларынын һәмәданы алмасы илә

Б.-ни башчылыгы етдији азадлыгы мұһарибәси Хилафәти әзифләтди вә онун парчаланмасыны сүр'әтләндирди.

Әд.: бах *Бабәк хәрәкаты* (816—38) мөгәләсинин әдәбијјатына.

БАБӘК ХӘРӘКАТЫ (816—38)—Бабәкин башчылыгы илә Азәрб. халғынын ислам дини, әрәб әсарәти вә феодад зүлмүнә гаршы мұбаризәси; орта әсрләрдә Јахын вә Орта Шәрғдә ән гүдрәтли антифеодад хәрәкәт.

Аббасиләр дөврүндә Азәрб.-дә, еләчә дә Хилафәтин һакимийјәти алтында олан башға елкәләрдә халг күтләләринин истисмары даһа да күчләнмишди. 8 әсрин 90-чы илләриндә Азәрб.-дә јаделлиләрә гаршы башланан мұбаризәни Хилафәт гошунлары амансызлығла јатыртды. 9 әсрин әввәлләриндә әрәб зүлмүнә гаршы мұбаризә јенидән күчләнди. Тарихдә хуррәмиләр хәрәкаты ады илә мәшһур олан бу бејүк кәндли мұһарибәси 807 илдә Азәрб.-дә башланмыш вә тезликлә һәмәдан, Исфәһан, Реј вә с. јерләри дә әһәтә етмишди. Хуррәмиләр хәрәкатынын бу дөврү *Чавиданын* ады илә бағлыдыр. Хуррәмиләр исламы рәдд едир, кәндлиләри феодад әсарәтиндән гуртармағ, «үмуми бәрабәрлик» јаратмағ бәрәдә фикирләр ирәли сүрүрдүләр. Феодад мұлкијјәтинин бүтүн зүлм вә бәдбәхтликләрини мәнбәји һесаб едән хуррәмиләрин әсас мәғсәди јаделлиләри елкәдән товмағ иди.

Чавиданын өлүмүндән сонра (816) хуррәмиләр хәрәкатына Бабәк башчылыгы етди. О вахтдан башлајарағ хәрәкәт сүр'әтлә кенишләнди. Хәрәкатын кедишиндә пијадә вә сүвариләрдән күчлү халг гошуну тәшкил олунду. Усјанла һазырлығ ишләри апармағ үчүн Азәрб. әјәләтләринә хусуси адамлар кәндәрилди. Усјанчылар кезләнимәз һүчүмләрә јерли вә әрәб феодадларынын гүвәләрини әздиләр. Гәләбә Б.һ.-нын сұраларыны хейли кенишләндирди; Бабәкин тәкчә сүвариләринин сајы 20 миңә чатды. Хуррәмиләрин әсас күтләсини кәндиләр, сәнатқарлар вә шәһәр јохсуллары тәшкил едирди. Усјанчылар арасында мейкәм интизам вә иди. Дејүшләрә халг ичәрсиндән чыхмыш Азин, Муавијә, Абдулла, Тархан, Рүстәм вә б. сәркәрдәләр башчылыгы едирдиләр. Азәрб. әрәбләрдән азад оландан сонра усјан гошну вил.-ләрә дә јайылды. Кәндли хәрәкаты далғалары Чибал, Ермәнистан, Хорасан вә с. јерләри дә бурду. Һәмәдан, Исфәһан, Масабан вә с. шәһәрләр, Тәбәристан, Астрабад әјәләтләри, Дејләм әјәләтинин чох һиссәси усјанә гошулмушду. Әрәб тарихчиси Әбу Мәнсур *Бағдадин* һазырлаған кәһәрәтә, тәкчә Азәрб.-ын ч.-унда вә Дејләмдә Бабәк тәрәфдарларынын сајы 300 миңә чатырды. Хәлифә Мә'мун 819 илдә Јәһја ибн Мү'азын башчылыгы илә Бабәкә гаршы илк низами орду кәндәрди. Дејүшләрдә кәһ бу, кәһ да дикәр тәрәф мұвәфәғийјәт гәзәнди.

820 илдә хәлифә Иса ибн Мәһәммәди орду башчысы тә'јин едәрәк, Азәрб. вә Ермәнистанын идарә олунамасыны да она тапшырды. 821/22 илдә усјанчылар Иса ибн Мәһәммәдин ордусуну дармадағын етдиләр. Әрәб сәркәрдәси Бағдадә гачды. 823/24 илдә Зүрәјг ибн Әли әрәб ордусунун башчысы тә'јин олунду вә Әһмәд ибн әл-Чүнејдин баш-

чылыгы илә она кәмәк кәндәрилди. Лакин илк вурушмада Әһмәд ибн әл-Чүнејд әсир дүшдү. Зүрәјг ибн Әли исә керә чәкилди. Бундан сонра әрәб гошунларынын командалыгы Хилафәтин мәшһур сәркәрдәлериндән Мәһәммәд ибн Һүмејдә тапшырылды. Һәштәдәсәрдәки вурушма (829, 3 ијун) заманы әрәбләр усјанчыларын пајтахты Бәззи тутмағы гаршыларына мәғсәд гојмушдулар. Лакин Бабәкин сәчдији дүзкүн дејүш тактикасы нәтичәсиндә дүшмәнә гәфләтән зәрбә ендирилди. 150 миңлик әрәб ордусундан 30 миң нәфәри мәһв едилди. Мәһәммәд ибн Һүмејд дејүш заманы елдүрүлдү. 830 илдә хуррәмиләр Ибраһим ибн Лейсин башчылыгы етдији сајча бешинчи олан әрәб ордусуну мәғлүб етдиләр. Хуррәмиләрин Һәмәданы тутмасы (830) Хилафәтә ағыр зәрбә иди, чүнки Бағдадә Шәрғ торпағлары илә бирләшдиран јол бурадан кечирди. Бунуиһа, Шәрғ торпағларынын Хилафәтдән ажрылмасы тәһләкәси јаранды. 830 илдә әрәб сәркәрдәси Әли ибн Һишам Азәрб., Чибал вә Исфәһанын һакими вә орду башчысы тә'јин олунду. Лакин о, Бабәккә вурушмадан бојун гачырдығы үчүн 831 илдә Бағдадә е'дам едилди. 830—33 илләр усјанын ән јүксәк инкишаф дөврү иди. Әрәб тарихчиси Динәверинин (9 әср) мә'луматына керә, бу дөврдә Б. һ. чох кенишләнмишди. О дөврүн мұәллифләри (хусусилә әрәб тарихчиләри) хуррәмиләр хәрәкатына дүшман мұнасибәт бәсләдикләринә керә хуррәмиләрин һәјәтә кечирдикләри ичтиман, иғтисади вә сијаси тәдбирләр һағгында мә'лумат вермирләр. Еһтинал ки, әрәбләрдән азад едилмиш торпағлар кәндли ичмалларынын ихтијарына кечмишди.

Бу дөврдә Арранда јашајан әрәб феодадлары ара мұһарибәләриндән вә хуррәмиләрин мұвәфәғийјәтләриндән истифадә едәрәк Хилафәтдән узағлашмаға мейл кәстәрйриләр. Бир тәрәфдән хуррәмиләрин мұвәфәғийјәтләри, дикәр тәрәфдән дахили чәкишмәләр Аббасиләрин һакимийјәти үчүн бејүк тәһләкә олмушду. Чәзирә әјәләтиндә, Сурија вә Мисирдәки усјанлар, Бизансла апарылан мұһарибәләр чохлү хәрч вә гошун тәләб едирди. Хәлифә Мә'мун бу усјанлары јатырдырдыса да, хуррәмиләрә бачара билмирди. Мә'мунун өлүмүндән (833) сонра гардағы Мү'тәсим һакимийјәтә кечди. Мү'тәсим хуррәмиләрә гаршы Исһаг ибн Ибраһимин командалыгы илә бејүк орду кәндәрди. Һәмәдан јахынлығындакы вурушмада (833) усјанчылар мәғлүб олдулар. Хуррәмиләрин бир һиссәси Бабәкин сәркәрдәлериндән Нәсрин башчылыгы илә Бизансла кетди. Бу вурушмадан сонра Мү'тәсим мұһарибәнин кедишиндә чидди деңүш јаратмағ үчүн һәр шеји мұһарибәнин еһтијажларына табә етди. Әрәб ордусунун гәрәкәли јерләшән Әрдәбил тәһһиз етмәк үчүн Мү'тәсим әмир Әбу Сәид Мәһәммәди Азәрб.-а кәндәрди. Она Зәнчанла Әрләбил арасындакы мұдафиә истәһкәмләрини бәрпа етмәк вә јол боју гарнизонлар јерләшдирмәк һағгында тапшырығ верди. Бу мұһарибәдә, Хилафәт тарихиндә илк дәфә оларағ, чох кәјәрчинләриндән истифадә едилмишди. Бабәк Әбу Сәид Мәһәммәдә гаршы Муавијәнин башчылыгы илә дестә кәндәрди. Әрәбләр ону мәғлүб етдиләр. Хәрәкатын кедишиндән вә усјанчыларә гаршы

Бабәк. Фрагмент. 1944. Рәссам С. Шәрифзаде. Низами ад. Азәрб. бајған Әдәбијјаты Музеји. Баки.

Шәрғ торпағларынын Хилафәтдән ажрылмасы тәһләкәси јаранды. Әрәб тарихчиси Мәсүдинин (10 әср) мә'луматына керә, кениш вүс'әт алмыш Б. хәрәкаты Аббасиләр хилафәти үчүн чидди тәһләкәчә чеврилмишди. Хәлифә Мә'мун вариси Мү'тәсимә хуррәмиләрә гаршы бүтүн гүвәләри сәфәрбәрлијә амағы вә мұһарибәчә даһа тәдбирли, даһа гәдәр бир сәркәрдә кәндәрмәји өсијјәт етмишди.

Б. әрәб ордусунун бир һиссәсини Азәрб.-дан чығарылмасына наил олмағ мәғсәди 834, 836 илләрдә Бизанс императору Феофила Хилафәтә гаршы иттиғағ бәтмағы тәклиф етмишди. Б.-ни әрәбләрә гаршы Бизансла әввәлләр дә мұдәвилә бағлаамасы мә'лумдур. 837 илдә император әрәбләрә гаршы гошун кәндәрдисә дә, бу, Азәрб.-дә мұбаризәнин нәтичәсинә әһәмијјәтли тә'сир кәстәрмәди.

Б. хәрәкатынын кетдикчә күчләнмәсиндән гошуну дүшән Мү'тәсим Бизанс дәвләти илә сулһ бағлады вә Хилафәтин бүтүн һәрән гүвәләрини хуррәмиләрә гаршы кәндәрди. Б. хәрәкатына гаршы әмәлијјат апаран јахшы силаһланмыш Хилафәт ордусуна, Бизансла мұһарибәдә шәһрәт гәзәнмиш *Афшин* һәһәр ибн Кавус башчылыгы едирди. Усјанчыларын шиддәтли мұгавимәтигә бәтмајарағ, әрәб гошунлары 837 илдә Базгаласыны алды. Б. кичик бир дестә илә мұһасирәдән чыхыб Араз чяыны кечәрәк Арранә кәлди. О, Бизансла кедиб император Феофил илә әләгә јарадарағ јени орду топлама естәјирдә. Лакин *Шәки* (индики Ерм.ССР-ин Сисјан р-нунда) һакими *Сәһл ибн Сүбәтанын* хәјәнәти нәтичәсиндә әрәбләр Б.-и әлә кечирдиләр. 838 ил январын 4-дә Бабәк вә гардашы *Абдулла* Самирә ш.-нә апарылды. Хәлифә Мү'тәсим Б.-и ишкәнчә илә е'дам етдири.

sizes that iconoclasm, unlike other heresies which grew out of ecclesiastical disputes, was indeed a uniquely imperial heresy. Theosterictus says: "The other heresies had their origin from bishops and lower clergy, but this one from the rulers themselves ..., the other heresies were strengthened little by little, but this one [gained strength at once] from the imperial power" (1). I find it difficult to disagree with this judgment. Christian opposition to the cult of images is well attested prior to the eighth century. But without the support of the "secular arm" conservative church fathers like Eusebius and Epiphanius could do little else than to write against the cult, and to confiscate or destroy the occasional icon. It is indeed but an accident of history that in the eighth century the opponents of image worship came to count among their number the autocratic rulers of the empire themselves, who, unlike anyone else, could, and did, put into execution drastic measures against this cult — though, to be sure, without any lasting success. If one is willing to take seriously the deep religiosity which characterized the era and the tremendous power possessed by a victorious soldier-emperor, then the conclusion that Leo viewed himself in the role of a new Moses or a new Josiah, appointed to bring back the ancient purity of Christian worship, and acted out on the stage of empire, gains great plausibility and provides an adequate explanation for the origin of Byzantine iconoclasm proper (2).

Brown University (U.S.A.).

Stephen GERO.

(1) *Acta Sanctorum*, Apr. I (1866), Appendix, p. xxiii.

(2) If an immediate cause is required, the volcanic eruptions of 725 which, according to the chroniclers, Leo regarded as signs of divine anger are readily at hand. (THEOPHANES, ed. de Boor, p. 405, lines 1-2; NICEPHORUS, *Breviarium*, ed. de Boor, p. 51, l. 21-22). There is no evidence that either Leo III or Constantine V specifically claimed that Byzantine defeats on the battlefield were the consequences of icon worship; Leo V in the ninth century did tie military reverses to the imperial policies toward icons (*Scriptor Incertus de Leone Armenio*, P.G., 108, 1025B).

Byzantion, 44, 1974 Bruxelles.

MISE AU POINT SUR THÉOPHOBE ET L'ALLIANCE DE BÂBEK AVEC THÉOPHILE

(833/34 - 839/40)

Le personnage de Théophobe est bien connu des byzantinistes grâce aux travaux d'A. Vasiliev et surtout d'H. Grégoire, qui a su, par une remarquable analyse des sources grecques, dégager le personnage historique de la légende qui n'a pas tardé à s'en emparer. M. Canard a complété ces études en rassemblant les données des sources arabes qui ont été publiées dans l'édition française de *Byzance et les Arabes*. Ces différentes contributions ont permis de résoudre bien des questions relatives à l'origine, à la fuite et à l'action de Théophobe aux côtés des Byzantins, mais elles le présentent comme un lieutenant de Bâbek le *khurramite* (= le néo-mazdakite?), révolté en Azerbaïdjan contre le pouvoir calif al. Sa fuite dans l'empire byzantin au cours de l'hiver 833/34 est considérée comme le signe d'une alliance militaire entre Bâbek et Théophile, qui aboutit, en 837, à la campagne de l'empereur contre Sozopétra, Mélitène, Arsamosate, etc., entreprise à l'instigation de Bâbek. D'ailleurs celui-ci ne tentait-il pas de se réfugier auprès de l'empereur, après sa défaite, pour poursuivre la lutte contre leur ennemi commun?

Ce sont ces différents points que nous nous proposons de réexaminer dans le présent article, en offrant aux byzantinistes une traduction française des sources arabes relatives à ces personnages.

La révolte des khurramites de la province des Jibâl (ex-Médie).

L'origine de ces événements se situe en 218 de l'Hégire / 834 ap. J.-C. : « On rapporte qu'un grand nombre d'habitants des Jibâl, à Hamadhân, Ispahân, au Mâsabadhân et Mihrijânqadhaq, adoptèrent les croyances khurramites. Ils se réunirent et formèrent une armée dans la province de Hamad-

MADE YAYUW ANDINTAN
SONEA SELÉN BOHUMAN

17 ARALIK 1994

(جودت پاشا، 157؛ شاولی، ۱۶۲۲/۲-۱۶۴۸؛ اینال، 24/1).

باب عالی به عنوان مرکز ثقل رهبری امپراتوری عثمانی در زمان فرمانروایی عبدالحمید اول و نیز سلطان عبدالعزیز (سده ۱۳ ق/۱۹ م) از قدرت و اعتبار بسیاری برخوردار بود («دائرة المعارف»، همانجا)، اما در دوره عبدالحمید دوم (۱۲۹۳-۱۳۲۶ ق/۱۸۷۶-۱۹۰۸ م) به تدریج از اهمیت آن کاسته شد و امور امپراتوری مستقیماً زیر نظر پادشاه و از سوی دربار اداره می‌شد (همانجا). با برکناری عبدالحمید دوم و به قدرت رسیدن جمعیت اتحاد و ترقی (ه م)، باب عالی بار دیگر اهمیت خود را بازیافت (شاولی، ۴۸۹/۲ ب). با شروع جنگ‌های بالکان و شکست دولت عثمانی، گروهی از هواداران اتحاد و ترقی که انورپاشا نیز در میان آنان بود، به ساختمان باب عالی حمله بردند و دولت کامل پاشا را مجبور به استعفا کردند و محمود شوکت پاشا را به صدارت برداشتند. در این میان ناظم پاشا وزیر جنگ و عده‌ای دیگر کشته شدند. این واقعه که در صفر ۱۳۳۱/ژانویه ۱۹۱۳ اتفاق افتاد، به «واقعه هجوم به باب عالی» معروف است (نک: بدوی کوران، 320-318؛ بایور، 66؛ شاولی، ۴۹۸/۲). ساختمان باب عالی بارها دچار آتش سوزی کامل شده، و سپس تجدید بنا گردیده است که آخرین آن در ۱۳۲۹ ق/۱۹۱۱ م بود (اکرم کوچو، 1765-1761/IV). همچنین زلزله‌ای نیز در ۱۲۷۱ ق/۱۸۵۵ م ساختمان آن را ویران ساخت (جودت پاشا، همانجا).

با فروپاشی و تجزیه دولت عثمانی، باب عالی نیز از میان رفت و ساختمان آن به محل استانداری استان استانبول تبدیل شد. خیابانی که ساختمان باب عالی در آن قرار دارد و به «باب عالی جاده‌سی» معروف بود، امروزه «آنکارا جاده‌سی» نامیده می‌شود (اکرم کوچو، 1756-1755/IV) و مرکز امور مطبوعاتی و انتشاراتی شهر استانبول است.

مآخذ: ثریا، محمد، سجل عثمانی (تذکره مشاهیر عثمانیه)، استانبول، ۱۳۱۶ ق؛ شاولی، ا. ج. و ا. ک. شاولی، تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید، ترجمه محمود رمضان زاده، مشهد، ۱۳۷۰ ش؛ صبیحی، محمد، تاریخ، استانبول، ۱۹۸۸ ق؛ طیارزاده، احمد عطا، تاریخ، استانبول، ۱۲۹۳ ق؛ نعیم، مصطفی، تاریخ، استانبول، چ سنگی، نیز:

Bayur, H., XX. Yüzyılda türklüğün tarih ve acun siyasası üzerindeki etkileri, Ankara, 1974; Bedevi Kur'an, A., İnkılâp tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul, 1945; Cevdet Paşa, Tezâkir, Ankara, 1986, nos. 1-12; Ekrem Koçu, R., İstanbul ansiklopedisi, İstanbul, 1960; İnal, M. K., Osmanlı devrinde son sadrazamlar, İstanbul, 1964; Osmanlı tarihi ansiklopedisi; Pakalın, M. Z., Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, İstanbul, 1971. علی اکبر دیانت

بابک خرم‌دین (۲۲۳/ژانویه ۸۳۸)، رهبر جنبش خرمیان در نیمه نخست سده ۹ ق/۹ م. با وجود همه شهرت وی، آنچه به خانواده و تبار و عقاید و اهداف او مربوط می‌شود، در مآخذ کهن بسیار اندک است و در مجموع نمی‌توان به نتیجه قانع کننده‌ای دست یافت؛ گویا که هر یک از روایات به نحوی باور عمومی را از موضوع باز می‌تابانند. درباره اصل و نسب بابک مفصل‌ترین روایت از آن واقد بن عمرو تمیمی (احتمالاً از رجال قرن ۴ ق) است که اخبار مربوط به بابک را

گرد آورده بوده است و ابن ندیم و احتمالاً مقدسی هر یک به نحوی از اثر او نقل می‌کنند (نک: دنباله مقاله). بنابراین روایت، پدر بابک روغن فروشی دوره گرد و اهل مداین بود (قس، مقدسی، ۱۱۴/۶-۱۱۵، که می‌گوید از نبطیان سواد، یعنی عراق بوده است). وی در روستای بلال آباد از میمد در آذربایجان، دلباخته زنی یک چشم شد و فسق آن دو بر اهالی آشکار گردید، اما بعدها ازدواج کردند و بابک به دنیا آمد (ابن ندیم، ۴۰۶). در روایت دیگری - که در یکی دو مورد جزئی با روایت یاد شده اشتراک دارد - بابک فرزند ازدواجی غیر شرعی شمرده شده، و یکی از «صعالیک» (= راهزنان) ادعای پدری او کرده است (طبری، ۵۴/۹)؛ روشن است که در این روایت قصد تحقیر و طعن بابک در میان بوده است (نیز نک: ذهبی، ۲۹۶/۱۰؛ صفدی، ۶۲/۱۰، که روایاتی مبنی بر حرام زادگی او نقل کرده‌اند). در روایتی دیگر که می‌تواند نشان دهنده اعتقاد بخشی از هواداران بابک باشد، وی را فرزند مطهر بن فاطمه خوانده، و این فاطمه را دختر ابومسلم خراسانی (ه م) دانسته‌اند (دینوری، ۴۰۲؛ نیز نک: مسعودی، مروج، ۱۴۴/۴؛ مقدسی، ۳۱/۴).

طبق روایت واقد، بابک در آذربایجان به دنیا آمد و در آنجا فعالیت خویش را آغاز کرد؛ حتی گفته‌اند زمانی که وی هنوز جوان بود، «اعجمی» را به خوبی تکلم نمی‌کرده است (ابن ندیم، ۴۰۷). اگر این نکته درست باشد، می‌توان حدس زد که زبان مادری بابک یکی از گویش‌های ایرانی، یعنی آذری، زبان باستان آذربایجان بوده است (نک: ه د، آذری)؛ با اینهمه، روشن نیست که چرا محمد بن عبدالملک زیات در بیت شعری او را «شیطان خراسان» (یا «سلطان خراسان»): ابن اعثم، ۳۵۳/۸) خوانده است (طبری، ۵۳/۹؛ نیز نک: صدیقی، ۳۱۱ و حاشیه). در منابع موجود، روایتی که بتوان با توجه بدان سائزاد بابک را تعیین یا تجدید کرد، وجود ندارد.

به نظر می‌رسد خانواده بابک ظاهراً در زمره مسلمانان محسوب می‌شده‌اند، زیرا به نوشته مسعودی بابک حسن نام داشت (همان، ۳۵۵/۴) و از برادر او به نام عبدالله هم در مآخذ بسیار یاد شده است (نک: دنباله مقاله). البته وی شاید مقارن آغاز جنبش، نام ایرانی بابک (= پاپک) به معنای پدر را برگزید که در ایران پیش از اسلام هم سابقه داشت و از جمله، نام نیای ساسانیان بود (نک: یوستی، 242-241).

بنا بر روایت واقد، بابک پس از مرگ پدرش تا ۱۸ سالگی در شهرهای سراب (در مآخذ: سراه) و تبریز به کار تیمارداری چاریان برای یکی دوتن از عرب‌های ازدی - که در آن نواحی صاحب اموالی بودند (نک: ابن فقیه، ۵۸۲-۵۸۳، به نقل از واقد) و نامشان ذکر شده است - می‌پرداخت و ضمناً هنگامی که نزدیکی از ایشان به کار اشتغال داشت، نواختن تنبور را نیز فراگرفت (ابن ندیم، ۴۰۶).

این روایت نشان می‌دهد که منطقه بد (ه م) و قلمه آن - اکنون مشهور به «جمهور» واقع در آذربایجان شرقی در شمال شهرستان اهر و جنوب غربی کلیبر (نک: کام بخش، ۴ ب) - از دیرباز مرکز تجمع

شورای دولت تا اتمام ساختمان جدید موقتاً به طبقه فوقانی وزارت معارف انتقال یافت. در آخرین آتش سوزی، دوباره قسمت وسط آتش گرفت و ادارهٔ صدارت و وزارت خارجیه که در جناحهای ساختمان بود مصون ماند و شورای دولت و وزارت داخلیه همراه با قسمتی از دفاتر و اسناد دولتی دستخوش حریق گردید. پس از این رویداد، قسمت وسط ساختمان تجدید بنا شد. چون در زمان سلطان عبدالحمید دوم (حک: ۱۲۹۳-۱۳۲۷)، تمام امور از کاخ بیلدیزاداره می شد، باب عالی اهمیت چندانی نداشت و در دوران مشروطیت، قدرت باب عالی و ادارات تابعه آن محدود شد.

بنای باب عالی در اثنای جنگ بالکان (۱۳۳۰/۱۹۱۲) صحنهٔ وقوع پیشامدی شد که «هجوم به باب عالی» نام گرفت. در آن هنگام کامل پاشا که کابینهٔ مقتدری داشت، برای پایان بخشیدن به جنگ، به پذیرفتن خط میده-ینز^۲ به عنوان مرز شمالی ترکیه در ناحیهٔ تراکیا، در کنفرانس صلح لندن، تمایل نشان داد. به همین سبب، اعضای جمعیت اتحاد و ترقی هنگامی که مجلس و کلا در باب عالی تشکیل جلسه داده بود به آنجا هجوم بردند (بنجشنبه ۱۴ صفر ۱۳۳۱/۲۳ ژانویه ۱۹۱۳) و کامل پاشا را مجبور به استعفا کردند و ناظم پاشا وزیر جنگ و معاونش یوزباشی توفیق بیگ قبرسی را کشتند و در آن میان، يك تن از مهاجمان نیز کشته شد.

باب عالی همراه با امپراتوری عثمانی به تاریخ پیوسته است. پس از الغای سلطنت، بنای آن به مقر نمایندگان حکومت جدید ترکیه و سپس به مرکز اداری «ولایت» استانبول اختصاص یافت.

منابع: عطا، تاریخ، ۱۲۹۲-۱۲۹۳، ج ۳، ص ۹۷؛ کنه‌الخبار، استانبول ۱۲۷۷، ص ۱۰۹؛ محمد عطاءالله شانی زاده، تاریخ، استانبول ۱۲۸۴، ج ۱، ص ۱۴۶، ۳۳۹؛ لطفی، تاریخ، استانبول ۱۲۹۰-۱۳۲۸، ج ۵، ص ۱۳۸؛ یغما، تاریخ، استانبول ۱۲۸۱، ج ۴، ص ۴۸؛ سامی، صبحی، شاکر، تاریخ، استانبول ۱۱۹۸، گ ۱۷۲ و بعد؛

Hammer-Purgstall, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1836, III, 298; D'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, Paris 1791, VII, 153, 158; Marsigli, *L'Etat militaire de l'Empire Ottoman*, Amsterdam 1732, 30f; İbnülemin Mahmud Kemal, *Son sadrâzamlar*, Istanbul 1940, I, 11; Osman Ergin, *Türkiye maarif tarihi*, Istanbul 1940, 11, 339; *Inkılâp kütüp.*, M. Cevdet yazmaları, tahrir defteri, O. 89, 119, 202.

/ طیب گوک بیلگین (د. ا. ترکی)؛ دنی (د. اسلام) /

بابك خرم دین، پیشوای خرم‌دینان* در آذربایجان که در آغاز قرن سوم بر ضد خلافت عباسی قیام کرد.

آن باب عالی در نهایت قدرت و مظهر کامل امپراتوری عثمانی بوده است. در آن مدت، تمامی اختیارات از دربار به باب عالی انتقال یافته و قدرت سیاسی و اداری در آنجا متمرکز شده بود. پس از مرگ عالی پاشا، که استقلال باب عالی را با دقت تمام تأمین کرده بود، تا مشروطیت دوم، اختیار کشور به طور کلی به دست دربار افتاد و باب عالی تحت الشعاع آن قرار گرفت. از دیرباز، سمتی با عنوان «باب عالی خوجه لقی» (استادی باب عالی) وجود داشت که برای آموزش زبانهای عربی و فارسی و سایر تعلیمات لازم به مأموران دولتی که تا ۱۲۵۱/۱۸۳۵ ناگزیر از تحصیل آنها بودند، ایجاد شده بود و منشیان باب عالی هر روز قبل از وقت اداری به این تعلیمات که هیچ مؤسسه‌ای برای آموزش آنها وجود نداشت می پرداختند (لطفی، همان کتاب، ج ۵، ص ۱۱۵). در پرتو چنین تعلیماتی، اشخاصی چون رشید پاشا و مدحت پاشا پرورش یافتند و در نیمهٔ اول قرن سیزدهم/ نوزدهم، عده‌ای از مدرسان و علمای نامی به امر تدریس منصوب گردیدند.

در سال اعلان تنظیمات در ۵ ذی القعدة ۱۲۵۴/۲۱ ژانویه ۱۸۳۹، بر اثر حریقی که در اصطبل طبقهٔ پایین ادارهٔ داخلیه ایجاد شده بود، بار دیگر سراسر باب عالی در آتش سوخت. باب عالی این بار تا احداث بنای جدید مدتی در ضیافت سرای بزرگ نجیب افندی، «وزیر دیوان دعاوی»، در بایزید، روبه‌روی مرگبچی لر قاپی سی و سپس در ساختمانی که مدتی دفتردار قاپی سی بود و سرانجام ادارهٔ باب ضبطیه نام گرفت (عثمان ارگین، «تاریخ معارف ترکیه»^۱، استانبول ۱۹۴۰، ج ۲، ص ۲۳۹) مستقر گردید. اما به سبب نیاز مبرم به ساختمانی متمرکز، قطعه زمینهای دیگری به زمین ساختمان قبلی افزوده شد و بنای جدید باب عالی به صورت اساسی احداث گردید و در رمضان ۱۲۵۹/ سپتامبر ۱۸۴۴ تکمیل و در همان سال افتتاح شد (لطفی، همان کتاب، ج ۵، ص ۱۳۸؛ ج ۷، ص ۶۹). گرچه از همان ابتدا مقداری بر وسعت صحن باب عالی افزوده شده بود، چون در آن زمان با انحلال سپاه ینی چری اتاقهای آت میدانی و شهزاده باشی تخلیه شد، در ازای واگذاری قطعه زمینهای این محلات، دولت ساختمانهای دیگری خرید و بر زیربنای باب عالی افزود.

باب عالی در ۲۱ جمادی الاولی ۱۲۹۵/ مه ۱۸۷۸، و نیز در ۶ صفر ۱۳۲۹/ ۷ ژانویه ۱۹۱۱ مجدداً آتش گرفت. بار اول آتش سوزی از ادارات شورای دولت آغاز شد و همان محل را همراه با ادارهٔ احکام عدلیه و ادارات ویژهٔ وزارت داخلیه و خارجیه ویران کرد و تنها ادارهٔ صدارت از آتش نجات داده شد.

1. Osman Ergin, *Türkiye Maarif tarihi* 2. Midye-Enez

05 АРА 2010

2210 РУМЯНЦЕВ, Сергей & АББАСОВ, Ильгам. С кого начинается Родина? Парадоксы формирования национальной идентичности путем апроприации "экстerrиториального" национального героя. *Ab Imperio: Исследования по Новой Имперской Истории и Национализму в Постсоветском Пространстве. Studies of New Imperial History and Nationalism in the Post-Soviet Space*, 2006 ii pp.275-321. ... [Babek, Persian-speaking leader of an uprising against the Caliphate in northern Iran in the 9th century was adopted as a national hero in 1930s Turkic-speaking Azerbaijan. Title translated as "From whom does the motherland begin? The paradoxes of national identity formation through appropriation of an "extraterritorial" national hero"; with abstract in English.].]

Babek
20042